

ПЕРЕШКОДИ, ЗАСОБИ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ ТА ДОБРІ ПРАКТИКИ ДЛЯ ДОСТУПУ ЖІНОК ДО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Підготовлено в межах проекту Рамкової програми співробітництва
«Сприяння доступу жінок до правосуддя в п'яти країнах-членах Східного
партнерства (Вірменія, Азербайджан, Грузія, Республіка Молдова та Україна)»

Partnership for Good Governance
Партнерство заради належного врядування

ПЕРЕШКОДИ, ЗАСОБИ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ ТА ДОБРІ ПРАКТИКИ ДЛЯ ДОСТУПУ ЖІНОК ДО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

*Підготовлено в межах проекту
Рамкової програми співробітництва
«Сприяння доступу жінок до правосуддя
в п'яти країнах Східного партнерства
(Вірменія, Азербайджан, Грузія,
Республіка Молдова та Україна)»*

Пропоноване національне дослідження «Перешкоди, засоби юридичного захисту та добрі практики для доступу жінок до правосуддя в Україні» підготувала Олена Уварова. Висловлені в цій роботі міркування є позицією автора та не обов'язково відображають офіційної політики Ради Європи чи Європейського Союзу. Інформацію, що міститься в пропонованому документі, оновлено станом на лютий 2017 року.

Усі запити щодо відтворення або перекладу всього документа чи його частин надсилати до Директорату комунікацій (F-67075 Strasbourg Cedex або publishing@coe.int). Усю іншу кореспонденцію стосовно цього документа надсилати до Відділу гендерної рівності Генерального директорату з питань демократії.

Це дослідження здійснено на замовлення підрозділу гендерної рівності Відділу гендерної рівності Генерального директора з питань демократії Ради Європи, роботу фінансує Європейський Союз та Рада Європи.

Обкладинка й оформлення:
Відділ підготовки документів і публікацій
Ради Європи

© Рада Європи, серпень 2017 року

Надруковано в Раді Європи

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНИЙ ВСТУП ДО П'ЯТИ НАЦІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	5
УКРАЇНА.....	8
1. ВСТУП	8
Концепція доступу до правосуддя	8
Міжнародні стандарти щодо гендерної рівності	8
Основні визначення	10
Питання прав жінок в українській конституційній реформі	11
Зобов'язання України щодо забезпечення гендерної рівності відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС	12
2. ГЕНДЕРНІ ПРОГАЛИНИ В ДОСТУПІ ДО ПРАВОСУДДЯ	12
Аналіз національних правових та політичних засад для виявлення перешкод, на які нашоухуються жінки в процесі доступу до системи правосуддя.....	12
Аналіз практики та механізмів реалізації законів	18
Соціально-економічні та культурні перешкоди для доступу жінок до правосуддя	21
3. ГЕНДЕРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ	24
Огляд кількості випадків звернень жінок до національних судів порівняно з чоловіками.....	24
Складання схеми поточної підготовки суддів та юристів із гендерних питань	25
На початковому та подальшому етапах навчання започатковано схематизацію навчальних програм базової освіти та підвищення кваліфікації фахівців у галузі права і працівників поліції для оцінки рівня проблемності прав жінок та гендерної рівності.....	26
4. ЗАХОДИ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ, ДОБРІ ПРАКТИКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	26
Поточні засоби юридичного захисту, що полегшують доступ жінок до правосуддя	26
Національні добрі практики для сприяння рівноправному доступу жінок до правосуддя	27
Запропоновані заходи щодо подолання перешкод на шляху до рівного доступу до правосуддя для жінок	27
Запропоновані заходи для вирішення потреб у дослідженнях та інформації, що стосуються сфери рівного доступу жінок до правосуддя	28
Відображення відповідних дійових осіб у сфері доступу жінок до правосуддя (офіційні установи, організації громадянського суспільства та наукова спільнота).....	29
БІБЛІОГРАФІЯ	29
ДОДАТОК	31
Анкета для суддів	31
Типові випадки	32

ЗАГАЛЬНИЙ ВСТУП ДО П'ЯТИ НАЦІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Важливі зусилля було докладено для посилення стандартів гендерної рівності як на рівні Ради Європи, так і в її державах-членах. Чотири основні договори лежать в основі основних стандартів Ради Європи щодо гендерної рівності. Цими фундаментальними договорами є: Європейська конвенція з прав людини та Європейська соціальна хартія (переглянута), два договори «нового покоління», Конвенція про заходи щодо протидії торгівлі людьми¹ та Конвенція про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція)². Низку рекомендацій Комітету міністрів щодо проблем гендерної рівності було прийнято з 1970-х років³.

У першій Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2014–2017 роки⁴ передбачено стратегічні рамки для впровадження цих стандартів, аби наблизити держави-члени до *de facto* гендерної рівності. Однією з п'яти цілей Стратегії гендерної рівності Ради Європи є співпраця з державами-членами щодо гарантування рівного доступу жінок до правосуддя. У Стратегії визначено, що діяльність у цій сфері спрямована на: аналіз національної та міжнародної структур для збору даних і визначення перешкод, на які наштовхуються жінки в умовах надання доступу до національних судів та міжнародного правосуддя; визначення, збір та поширення поточних засобів юридичного захисту та добрих практик, спрямованих на полегшення доступу жінок до правосуддя; а також на підготовку рекомендацій для покращення ситуації.

Регіональний проект щодо покращення доступу жінок до правосуддя в п'яти країнах Східного партнерства (Вірменія, Азербайджан, Грузія, Республіка Молдова та Україна) сприяє загальній реалізації Стратегії гендерної рівності та, зокрема, реалізації цілі з Стратегії: забезпечення рівного доступу жінок до правосуддя. Проект фінансують у межах Рамкової програми співробітництва Східного партнерства РЄ/ЄС (РПС) для 2015–2017 років⁵, його впроваджує Підрозділ Ради Європи з питань гендерної рівності.

Основними завданнями проекту є:

- визначення та підтримка подолання перешкод доступу жінок до правосуддя
- посилення спроможності країн Східного партнерства у проектуванні заходів для забезпечення того, що ланка правосуддя стане гендерно-орієнтованою, зокрема за допомогою підготовки спеціалістів сфери права.

Незважаючи на підвищення обізнаності, все ще є систематичні прогалини у зборі даних стосовно різних аспектів доступу жінок до правосуддя. Для того щоб заповнити такі прогалини щодо країн-бенефіціарів проекту, Підрозділ гендерної рівності Ради Європи замовив п'ять національних досліджень для визначення перешкод, засобів юридичного захисту та добрих практик для доступу жінок до правосуддя у Вірменії, Азербайджані, Грузії, Республіці Молдова та Україні. Цілі кожного з цих досліджень полягали у забезпеченні:

- аналізу основних перешкод для доступу жінок до правосуддя, як юридичних, так і процесуальних, а також соціально-економічних та культурних;
- набору рекомендацій щодо заходів, спрямованих на покращення доступу жінок до правосуддя у відповідних країнах, у тому числі прикладів добрих практик там, де такі є;
- довідкової інформації для подальшої організації навчання для фахівців у галузі права (суддів, прокурорів, адвокатів та, можливо, представників правоохоронних органів).
- Дослідження проводили п'ять незалежних національних експертів, яких попросили відповісти на такі запитання:

1. Набула чинності 1 лютого 2008 року.

2. Набула чинності 1 серпня 2014 року.

3. Див. інформаційний бюлетень з основними стандартами Ради Європи щодо гендерної рівності та прав жінок, що доступні на веб-сторінці: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168058feef>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

4. Доступ за адресою: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680590174>, станом на 28 листопада 2016 року.

5. Див.: <http://pjp-eu.coe.int/en/web/eap-pcf/home?desktop=true>, доступ на 28 листопада 2016 року.

- Які гендерні прогалини в доступі до правосуддя існують у вашій країні?
- Наскільки система правосуддя чутлива до потреб жінок?
- Що можна зробити, щоб покращити гендерну чутливість системи правосуддя?

Всі п'ять досліджень структуровані навколо аналогічного набору тем та проблем. У першій частині кожного дослідження розглянуто гендерні прогалини в доступі до правосуддя шляхом аналізу законодавчих та політичних основ, а також практик і механізмів впровадження, що впливають на доступ жінок до правосуддя. У цій же першій частині обговорено соціально-економічні та культурні перешкоди для доступу жінок до правосуддя. У другій частині кожного дослідження розглянуто питання гендерної чутливості системи правосуддя у відповідній країні. У всіх п'яти дослідженнях здійснено розгляд таких питань: доступ жінок до судів; доступність даних, розбитих за статтю, про заявників суду; гендерні стереотипи з-поміж фахівців у сфері права, зокрема суддів; доступність навчання щодо гендерної рівності на початковому та подальшому етапах підготовки фахівців у сфері права. У третій частині кожного дослідження наведено доступні засоби юридичного захисту та добрі практики, а також сформульовано низку рекомендацій. За потреби та за змоги, у рамках розгляду цих загальних тем і проблем увагу звернено на перешкоди, що торкаються жінок із соціально незахищених груп, як-от жінок зі сільської місцевості; жінок-інвалідів; жінок похилого віку; жінок з етнічних меншин; жінок-жертв насильства; лесбіянок, бісексуалок та транссексуалів; а також жінок, які перебувають під арештом або у в'язниці.

Робота в цих п'яти дослідженнях здебільшого мала камеральний характер, а національні консультанти використовували якомога ширші та доступні джерела. У Вірменії та Азербайджані консультанти провели певну кількість співбесід з адвокатами та захисниками громадянського суспільства. У Грузії та Республіці Молдова консультанти також зверталися за офіційними даними до низки установ. В Україні національний консультант провів невелике опитування поміж суддями з використанням завчасно підготовленої анкети. Початкові результати п'яти досліджень було представлено на регіональній конференції «Покращення доступу жінок до правосуддя в п'яти країнах Східного партнерства», яка відбулася 5 та 6 листопада 2015 року в місті Кварелі, що в Грузії. Відгуки, отримані від державних службовців, наукових експертів та представників громадянського суспільства на цій конференції, було залучено до дослідження. Крім того, кожен консультант представив результати своїх досліджень щодо країни для національної аудиторії в перші місяці 2016 року. Відгуки цих валідаційних зустрічей також включено до остаточної версії досліджень.

Дослідження показали, що є суттєві прогалини в доступі жінок до правосуддя, незважаючи на прогрес, досягнутий, зокрема, у прийнятті законів та політики.

Що стосується законодавчої та політичної структур, то країни Східного партнерства досягли значного прогресу в прийнятті законів та адаптуванні політики, спрямованої на досягнення гендерної рівності. Гарантії рівності між жінками та чоловіками передбачено в конституціях кожної держави-учасниці, у тому числі нещодавно закріплено в Конституції Вірменії. У всіх п'яти країнах існують спеціальні закони щодо гендерної рівності, які Азербайджан прийняв у 2006 році, Вірменія — в 2011 році, Грузія — в 2010 році, Республіка Молдова — 2006 року, Україна — в 2005 році. У 2014 році в Грузії було ухвалено спеціальні антидискримінаційні закони, у Республіці Молдова — в 2012 році та в Україні — в 2012 році. В Азербайджані немає окремого антидискримінаційного закону, хоча в 2010 році прийнято спеціальний закон про домашнє насильство. Крім того, Грузія, Республіка Молдова та Україна ухвалили спеціальні закони щодо протидії домашньому насильству (у 2006, 2007 та 2001 роках, відповідно). Тим часом Вірменія готує антидискримінаційне законодавство й закон про запобігання домашньому насильству та боротьбу з ним.

Станом на лютий 2017 року троє з країн-бенефіціарів (Грузія, Республіка Молдова та Україна) підписали Стамбульську конвенцію з ратифікацією. Інші дві країни ще не підписали Стамбульської конвенції.

Незважаючи на значний прогрес у законодавстві, існують певні правові перешкоди для доступу жінок до правосуддя. Окремою перешкодою є *de jure* дискримінація жінок або прогалини в антидискримінаційній законодавчій базі. У національних дослідженнях пропонують численні приклади дискримінаційних впливів законодавства про охорону праці в кожній із п'яти країн. Подальші перешкоди можна спостерігати у сфері трудового права, як-от незаконне звільнення вагітних жінок або обмеження прав батьків на відпустку для догляду за дитиною.

Що стосується практики та механізмів впровадження, то дослідження показали, що, незважаючи на підтримку національним законодавством питання рівності за ознакою статі, жінки рідко застосовують ці закони в суді для захисту своїх прав. Стандарти доказів та правові механізми, необхідні для доведення непрямої дискримінації, недостатньо розвинені, хоча це, можливо, є більш поширеним проявом гендерної нерівності. У всіх досліджених країнах є прогалини в доступі до правосуддя жінок, які постраждали від

гендерного насильства, такі прогалини, зокрема, стосуються некриміналізації будь-яких форм насильства щодо жінок; суттєвого приховування відомостей про злочини насильства щодо жінок; дуже малої кількості вироків у зв'язку із з'валтуванням; мізерності або браку державного фінансування послуг, спрямованих на підтримку жертв.

У дослідженнях також наведено низку загальних соціально-економічних та культурних перешкод для доступу жінок до правосуддя. Суттєвою перешкодою є економічна залежність жінок від чоловіків або фінансова нерівність із чоловіками, а це означає, що особи жіночої статі мають менший доступ до ресурсів, часто необхідних для судового розгляду. На додаток до нижчих показників зайнятості жінок та значно меншої участі у бізнес-секторі як працівників, так і підприємців, у всіх п'яти країнах можна спостерігати суттєвий гендерний розрив у питаннях оплати праці та отримання доходу. По-друге, зберігаються патріархальні настрої та переконання щодо верховенства чоловіків над жінками та природності сегрегованих гендерних ролей, за якими жінок розглядають передусім як піклувальниць, а чоловіків як годувальників. Уявлення про верховенство чоловіків все ще лежить в основі поточної практики пренатального статевого відбору (вибору статі дитини до народження) та вибіркового примусових абортів, про які йдеться в дослідженнях щодо Вірменії, Азербайджану та Грузії, що призводить до перекошу гендерного співвідношення на користь чоловіків та становить грубе порушення прав жінок. Таке ж гендерно-упереджене ставлення лежить в основі високої соціальної толерантності до домашнього насильства або навіть його виправдання в п'яти означених країнах. По-третє, відсутність доступу до інформації є значною перешкодою, зокрема коли йдеться про середовище жінок зі сільської місцевості.

У дослідженнях наведено достатньо доказів обмеженості гендерної чутливості систем правосуддя в п'яти країнах. У судових рішеннях відчутно обмежено використання міжнародних стандартів. У деяких країнах також надто незначне представництво жінок у судових органах. Гендерні стереотипи зберігаються в системі правосуддя, і їх ускладнюють інші стереотипи, пов'язані з віком, расовою приналежністю чи соціальним статусом. Національні дослідження ілюструють такі стереотипи, які, зокрема, стосуються жінок, котрі наштовхуються на гендерно-зумовлене насильство.

У дослідженні також наведено низку добрих практик. У Вірменії 2015 року органом суддівського самоврядування (Вірменська рада голів судів) прийнято план дій щодо сприяння гендерній рівності та гендерному балансу в судових органах. Він передбачає такі заходи як розроблення навчальних матеріалів щодо гендерної рівності та тематичних навчальних програм. Органи з питань рівноправ'я, які створено в Грузії та Республіці Молдова, пропонують потенційно ефективні механізми боротьби з дискримінацією за ознакою статі. З 2013 року в структурі Офісу громадського захисника Грузії функціонує спеціальний Департамент з питань гендерної рівності, до повноважень якого належить упровадження законодавства та політики щодо гендерної рівності й аналіз скарг та окремих випадків гендерних і гендерно-зумовлених порушень прав людини. Він також опікується просвітницькими заходами та питаннями навчання, збирає дані для моніторингу ефективності механізмів захисту з метою запобігання насильству щодо жінок, а також готує щорічні звіти. В Азербайджані в законі взято до уваги потреби сільських жінок у зв'язку з декретною відпусткою. Жінки, що працюють у сільському господарстві, отримують більше днів на декретну відпустку: від 70 календарних днів після народження до 110 календарних днів у разі народження декількох дітей. У Республіці Молдова Рада з питань рівності, яку створено як незалежний орган згідно з антидискримінаційним законодавством в 2013 році, займається опрацюванням індивідуальних скарг, у тому числі випадків дискримінації за ознакою статі. Вона також аналізує законопроекти на предмет дотримання антидискримінаційного законодавства та проводить інформаційно-просвітницькі заходи з питань дискримінації. Національний план дій щодо захисту прав людини в Україні на період 2015–2020 роки є прикладом належної практики у сфері захисту прав людини, де містяться детальні положення про гендерну рівність, які щільно збігаються із пріоритетними напрямками Стратегії гендерної рівності Ради Європи. Низка ініціатив громадянського суспільства, як-от онлайн-служба віртуальної юридичної допомоги жінкам, яку створив Жіночий консорціум України, а також фахові послуги підтримки жінок, які надають жіночі організації жінкам-жертвам гендерно-зумовленого насильства, демонструють, що експертні знання громадянського суспільства є важливим ресурсом для покращення доступу жінок до правосуддя.

Доступ до правосуддя є центральним елементом верховенства права та невід'ємною частиною реалізації прав людини. Це також важлива передумова соціальної інтеграції та ключова складова демократії, яка належно функціонує. Вимога щодо рівноправ'я, у тому числі гендерної рівності, є центром сфери застосування, реалізації та здійснення права на правосуддя. Сподіваємося, що ці п'ять національних досліджень сприятимуть подальшому розвитку інструментів для покращення доступу жінок до правосуддя. Зокрема надану в національних дослідженнях інформацію буде використано під час підготовки навчального посібника для суддів та прокурорів щодо забезпечення доступу жінок до правосуддя, який використовуватимуть навчальні заклади судової системи в п'яти країнах-бенефіціарах проекту.

1. ВСТУП

Концепція доступу до правосуддя

Це дослідження базується на розумінні того, що доступ до правосуддя є ключовим елементом правової держави та невід'ємною частиною реалізації основних прав людини. Це також важлива передумова соціальної інтеграції та ключова складова демократії, яка належно функціонує. Доступ до правосуддя можна розглядати як здатність особи, у тому числі людей із соціально незахищених груп, звертатися та отримувати засоби юридичного захисту через формальні або неформальні інститути правосуддя без правових, процесуальних, соціально-економічних або культурних перешкод відповідно до стандартів прав людини. Вимога щодо рівноправ'я, зокрема щодо гендерної рівності, лежить в основі суті, здійснення та реалізації права на правосуддя, як це викладено у звіті Ради Європи «Рівноправ'я та недискримінація в доступі до правосуддя»:

Доступ до правосуддя — це широка концепція, яка охоплює всі заходи, спрямовані на покращення доступу до судів, юридичного представництва та альтернативного вирішення суперечок, а також доступу до заходів, які здійснюють органи з питань рівноправ'я та інститути омбудсмена і які спрямовані на подолання розриву між законом та реалізацією *de facto* прав із боку окремих осіб. Доступ до правосуддя передбачає, виходячи далеко за рамки права на ефективний засіб правового захисту, право на рівноправний доступ до судів, право на справедливий судовий розгляд або право на правову допомогу для тих, хто не має достатніх ресурсів (ПАРЕ 2015)⁶.

Міжнародні стандарти щодо гендерної рівності

Україна, поміж іншими, ратифікувала ключові міжнародні та європейські правові інструменти, що гарантують гендерну рівність: Європейську конвенцію з прав людини, Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Європейську соціальну хартію (переглянуту), Конвенцію про заходи щодо протидії торгівлі людьми. Україна також підписала Стамбульську конвенцію, а її ратифікацію заплановано на 2017 рік.

У межах цього дослідження автор провів опитування 30 суддів із різних регіонів України. В опитувальнику містилося питання щодо обізнаності суддів про ключові міжнародні стандарти, відтак 30 % осіб відповіли, що вони добре знайомі з Європейською конвенцією з прав людини, тоді як 70 % суддів сказали, що вони чули про такий стандарт. Лише 3 % суддів зазначили, що вони ознайомилися з усіма згаданими документами, зокрема зі Стамбульською конвенцією. Незважаючи на це, судді зазначали, що застосовують лише Європейську конвенцію з прав людини, пояснюючи такий факт покликанням на відповідність національного законодавства.

Важливо зауважити, що в контексті збройного конфлікту на сході України, який триває з 2014 року, Верховна рада України прийняла постанову від 21 травня 2015 року, у якій оголосила про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, з огляду на застосування стандартів на певних територіях

---

6. Парламентська асамблея Ради Європи (2015), Пояснювальний звіт Doc. 13740 до резолюції 2054 (2015) ПАРЕ про рівноправ'я та недискримінації у доступі до правосуддя, доповідач Віорел Ріцеард Баде (Viorel Riceard Badea), до 31 березня 2015 року, доступ за адресою: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-en.asp?FileID=21619&lang=en>, доступ станом на 28 лютого 2017 року.

на сході України. У Постанові зазначено, що основною причиною відступу є окупація Російською Федерацією частин Донецької та Луганської областей. Цей відступ від ЄКПЛ стосується статті 5 (право на свободу та особисту недоторканність), статті 6 (право на справедливий суд), статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), статті 13 (право на ефективний засіб юридичного захисту) та статті 2 Протоколу № 4 (свобода пересування).

Хоча стаття 15 Європейської конвенції з прав людини надає державам можливість робити цей відступ за виняткових обставин, до такого заходу варто вдаватися на тимчасовій основі, на обмежений період, за неодмінного контролю та лише в тому випадку, коли цього вимагає ситуація. Навіть більше — прийняті обмеження не можна застосовувати у дискримінаційний спосіб. Зрештою Європейський суд з прав людини повинен визначити в кожному конкретному випадку, чи було застосовано введені Україною обмеження пропорційно⁷.

Аналогічно, у постанові зазначено про відступ від пункту 3 статті 2 МПГПП (забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту), статті 9 (право на свободу та особисту недоторканність), статті 12 (право на вільне пересування і свобода вибору місця проживання), стаття 14 (рівність перед судами і трибуналами) і стаття 17 (ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання у його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію).

В Україні була спроба оскаржити дії Верховної ради України щодо відступу від своїх міжнародних зобов'язань щодо прав людини. Відповідний позов було подано до Вищого адміністративного суду України з боку ГО «Інститут правової політики та соціального захисту», але Вищий адміністративний суд не розглянув цього позову, заявивши, що таке питання підпадає під юрисдикцію Конституційного Суду України (див. Рішення Вищого адміністративного суду від 30 червня 2015 року у справі № 800/220/15)⁸.

Варто також зауважити, що на момент прийняття постанови про відступ Україна вже мала закони, які дозволяли певні обмеження щодо застосування прав людини. Ці закони дозволяють запобіжне затримання на термін, більший ніж 72 години, але не більший ніж 30 днів, у разі проведення контртерористичних операцій за згодою прокурора та без дозволу суду; та запровадження спеціального режиму досудового слідства, згідно з яким слідчі повноваження суддів передають прокурорам.

Україна запровадила тимчасову процедуру контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та товарів на лінії зіткнення в цих регіонах. Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які бажають потрапити на непідконтрольну територію або залишити її, повинні мати паспорт та спеціальний дозвіл.

Суди та інші органи влади мають розуміти, що постанова про відступ не звільняє держави від обов'язку обґрунтовувати доцільність та пропорційність обмежень щодо прав людини, законну мету цих обмежень та їхню необхідність у демократичному суспільстві. З огляду на це, суперечливим виглядає рішення львівського суду щодо відмови в задоволенні прохання військовослужбовця на надання відпустки до досягнення дитиною трьох років. Суд зауважив, що така відмова є правочинна, оскільки в законодавстві України щодо військової служби передбачено надавати батьківську відпустку тільки такому батькові, який виховує дитину без матері. Суд також встановив, що покликання на рішення Європейського суду з прав людини в справі «Константин Маркін проти Російської Федерації» (Konstantin Markin v. the Russian Federation) (22 березня 2012 року)⁹ щодо дискримінації за ознакою статі є недійсним, оскільки Україна відмовилася від своїх зобов'язань за Європейською конвенцією з прав людини (див. рішення Львівського окружного адміністративного суду від 9 червня 2015 року)¹⁰. Суд вийшов за межі заяви, зробленої Україною, і відмовився застосовувати вимоги Конвенції, які є обов'язковими для України. Формальною причиною для цього був відступ від зобов'язань за Конвенцією, але суд неправильно зрозумів суть такого відступу, порушивши право на судовий захист.

7. Див. Відділ зв'язків із громадськістю Європейського суду з прав людини (2017), інформаційний бюлетень про відступ у разі надзвичайної ситуації, доступ за покликанням: http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Derogation_ENG.pdf, доступ станом на 28 лютого 2017 року.

8. Вищий адміністративний суд України, 30 червня 2015 року, доступ за покликанням: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46059183>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

9. ЄСПЛ (2012), «Константин Маркін проти Російської Федерації» (Konstantin Markin v. the Russian Federation) (Заява № 30078/06), рішення Великої палати від 22 березня 2012 року.

10. Львівський окружний адміністративний суд (2015), рішення у справі № 813/2538/15 від 9 червня 2015 р., доступ за покликанням: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44809591>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

Основні визначення

В українському законодавстві наводять визначення щодо гендерної рівності, дискримінації, прямої дискримінації та непрямой дискримінації, як це передбачено Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005)¹¹ та Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2013)¹².

Дискримінація за ознакою статі

Під дискримінацією за ознакою статі розуміють дію або бездіяльність, які містять будь-які ознаки відмінності, виключення чи переваг за ознакою статі, якщо вони скеровані на обмеження у визнанні, реалізації або користуванні рівними правами та свободами для жінок і чоловіків (стаття 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»). Поняття дискримінації за ознакою статі згадують у судових рішеннях, але в такому випадку судді зазвичай використовують це поняття з формалістичним підтекстом, без покликання на те, що впливає на вирішення справи.

Сексуальне домагання

Сексуальне домагання передбачає дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування (стаття 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»). Є кілька прикладів сексуальних домагань, які наводять у судових рішеннях. У першій справі жінка вимагала поновлення на роботі, заявивши про те, що, працюючи в організації, вона стала жертвою сексуальних домагань. Заявниця стверджувала, що реальною причиною її звільнення була відмова від сексуальних стосунків із її керівником:

За відсутності колег цей керівник обійняв її ззаду, запропонував їй вступити з ним у статеві стосунки, але вона не погодилася. Вона також стверджувала, що керівник не підвищив рівня зарплатні через її відмову. Пані позивач повідомила керівництво компанії про факти сексуального домагання лише після звільнення. Вона не повідомляла про це раніше через побоювання втратити роботу. Жінка не зверталася до правоохоронних органів, оскільки вважала, що не зможе довести факти сексуальних домагань¹³.

Свідки додали, що керівник дійсно проявляв інтерес до позивачки, він завжди танцював із нею і носив її на руках під час вечірок. Натомість керівник заперечив інформацію, визнавши її як неправдиву, та вимагав відшкодування заподіяної йому моральної шкоди. Жінку не поновили, а суд відмовився задовольняти позов. Суд поінформував правоохоронні органи про заяву щодо сексуального домагання, тобто про те, що жінка може отримати відшкодування за порушення її прав лише в тому випадку, якщо факт сексуального домагання встановлять правоохоронні органи в порядку, визначеному кримінальним процесуальним законом. Ситуація ще більше ускладнюється тим, що в законодавстві України сексуальні домагання не є окремим правопорушенням. Незважаючи на те, що компенсацію за «матеріальні збитки та моральну шкоду, заподіяні внаслідок дискримінації чи сексуальних домагань» передбачено в статті 23 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», суди України насправді не застосовують такого положення. Частково це пов'язано з недостатньою обізнаністю суддів та адвокатів у питаннях сексуальних домагань і пов'язаних із ними заборон, незважаючи на те, що в українському законодавстві є достатньо положень, які зобов'язують правопорушника відшкодувати моральні та матеріальні збитки.

Поняття «гендерна рівність» та «позитивні заходи» також визначено законом, але їх не застосовують у судових рішеннях.

---

11. Уряд України (2005), Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», доступ за покликанням: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>, доступ станом 28 лютого 2017 року.

12. Уряд України, Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2013), доступ за покликанням: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>, доступ станом на 28 лютого 2017 року.

13. Балаклійський районний суд Харківської області від 14 грудня 2009 року, доступ за покликанням: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/7118756>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

Дискримінація

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» 2013 року визначає дискримінацію в пункті 2 статті 1 так:

«[...] ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі — певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними»¹⁴.

Дискримінацію іноді згадують у судових рішеннях українських суддів, але це, як правило, не впливає на постанову щодо справи. Головною причиною ігнорування є те, що судді вважають, що особа, яка заявляє про дискримінацію, повинна її довести. Відтак тягар доказування повністю перекладають на позивача. Процесуальною основою такого підходу є стаття 60 Цивільного процесуального кодексу України, згідно з якою кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які сторони покликаються як на підставу своїх вимог або спростувань. Водночас завдяки Закону від 5 грудня 2014 року до Цивільного процесуального кодексу України введено норму, відповідно до якої у разі дискримінації позивач повинен надати докази, що підтверджують наявність фактів дискримінації. У разі надання таких доказів обов'язок спростування лягає на відповідача. Проте на сьогодні суди не сформували системного підходу до застосування правил і здебільшого не розуміють його процесуального значення.

З іншого боку, відповідно до Закону від 6 вересня 2012 року в Законі «Про судовий збір» передбачено, що позивачів, які подають позов «щодо спорів, пов'язаних із дискримінацією», звільняють від судового збору (стаття 5). Відтак позивачі часто заявляли, що щодо них вчиняють дискримінацію з єдиною метою — звільнення від сплати судового збору. Цю норму було скасовано 1 вересня 2015 року.

Пряма дискримінація

Відповідно до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» пряма дискримінація — ситуація, за якої з особою та/або групою осіб за їх певними ознаками поведуться менш прихильно, ніж з іншою особою та/або групою осіб в аналогічній ситуації, крім випадків, коли таке поведіння має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Непряма дискримінація

Відтак непряма дискримінація — ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їхніми певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, окрім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Покликання на поняття прямої дискримінації та непрямой дискримінації наводили в семи рішеннях у період між набранням чинності Закону «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» та 2015 роком. Проте фактично суди застосовували поняття непрямой дискримінації лише один раз — у справі про позбавлення парафій Української Православної Церкви податкових пільг, якими користуються інші релігійні організації¹⁵.

Питання прав жінок в українській конституційній реформі

У контексті конституційної реформи в Україні, яку започатковано у 2014 році, триває робота над внесенням змін до Конституції. Робоча група з прав людини, яка функціонує в структурі Конституційної комісії та складається з українських вчених, політичних лідерів та правозахисників, випустила нову редакцію

14. Уряд України, Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2013), доступ за покликанням: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>, доступ станом на 28 лютого 2017 року.

15. Київський окружний адміністративний суд (2015), рішення у справі № 826/4593/15, 18 червня 2015, доступ за покликанням: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45456147>, доступ станом на 28 листопада 2016 рік.

частини II Конституції України¹⁶. На відміну від поточної Конституції, у якій принцип рівноправ'я, зокрема рівності між жінками та чоловіками, закріплено на початку частини II, згідно зі статтею 24, у новій редакції конституційна заборона дискримінації та право на рівність містяться у статтях 35 та 36, відповідно. Вважається, що норми впорядковано з урахуванням їхньої важливості для суспільства, без безпосереднього впливу на дійсність, і таке переналаштування розглядають як ознаку того, що конкретна проблема була депріоритизована.

Стаття 43 проекту нової редакції Конституції України містить принцип рівності прав жінок і чоловіків. Вона забезпечує рівноправ'я жінок і чоловіків у всіх сферах суспільства, у тому числі під час працевлаштування, на роботі та в разі отримання пільг. Держава зобов'язана підтримувати рівність прав та можливостей жінок і чоловіків шляхом прийняття заходів, які передбачають спеціальні заходи для недостатнього представленої статті.

Група експертів наразі готує пропозиції щодо вдосконалення цієї версії статті 43 частини II. Вона звернула увагу на неправильне використання фрази «рівність жінок і чоловіків», обмежений акцент на трудових відносинах та необхідність уніфікації термінології із законодавством ЄС. В останньому пункті експерти запропонували відхилити формулювання «заходи, які надають особливі переваги для недостатньо представленої статі», оскільки, по-перше, це стосується діяльності, відомої в європейському праві як позитивні дії; по-друге, такі заходи передбачають не лише надання особливих переваг; і, по-третє, їхня увага не обмежується проблемою недостатнього представлення конкретної статі. Конституційна комісія не врахувала таких пропозицій.

Зобов'язання України щодо забезпечення гендерної рівності відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС

Згідно зі статтею 419 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС сторони угоди мають зміцнювати свій діалог та співпрацю з метою сприяти розробленню питання гідної праці, політики зайнятості, охорони здоров'я та праці на виробництві, соціального діалогу, соціального захисту, соціальної інтеграції, гендерної рівності та недискримінації. Співпраця в цій сфері, яку передбачено статтею 419 Угоди, спрямована, зокрема, на досягнення гендерної рівності та забезпечення рівних можливостей для жінок та чоловіків у питаннях зайнятості, освіти, навчання, економіки, суспільства, прийняття рішень та боротьби з дискримінацією за будь-якими ознаками.

У 2015 році опубліковано та перекладено українською мовою збірку, яка містить директиви ЄС щодо гендерної рівності та рівних можливостей для жінок та чоловіків у питаннях працевлаштування разом із низкою рішень Європейського суду (Уварова, 2015 рік).

2. ГЕНДЕРНІ ПРОГАЛИНИ В ДОСТУПІ ДО ПРАВОСУДДЯ

Аналіз національних правових та політичних засад для виявлення перешкод, на які наштовхуються жінки в процесі доступу до системи правосуддя

Дискримінаційні закони чи політика

Аналіз українського законодавства та його впровадження віддзеркалює певні дискримінаційні положення. Кодекс законів про працю, скажімо, містить заборону на нічну роботу для жінок, заборону праці жінок на важких роботах, на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, а також залучення до робіт у нічний час, до надурочних робіт, робіт у вихідні дні й скерування у відрядження жінок, що мають дітей, віком до трьох років. Опитування, проведене в рамках цього дослідження, показує, що судді здебільшого погоджуються із законністю такої заборони.

---

¹⁶ Будь ласка, перегляньте запропонований проект: <http://constitution.gov.ua/publications/item/id/38>, доступ станом на 28 лютого 2017 року.

Такі норми можна назвати патерналістськими та можуть призвести до низки негативних наслідків для жінок. Такий стан речей передбачає суттєву різницю в матеріальному забезпеченні жінок та чоловіків, діаметрально різні очікування щодо жінок та чоловіків та формує образ жінок як некомпетентних осіб, які потребують зовнішнього контролю та догляду.

Однак, як видається, із заборону нічної праці для жінок ситуація є ще більш серйозною. Істотне значення для розуміння суті цієї заборони має той факт, що, фактично дублюючи положення Конвенції Міжнародної організації праці про працю жінок у нічний час, прийняту 29 жовтня 1919 року, вітчизняний Кодекс також передбачає виняток — нічна праця дозволена для жінок, які працюють на підприємствах, де зайняті лише члени однієї сім'ї¹⁷. Дію цієї Конвенції призупинено і наразі вона очікує на денонсацію¹⁸.

Можливі два варіанта тлумачення цих норм. У першому випадку заборону роботи в нічний час для жінок пояснюють необхідністю гарантувати їхню безпеку, передусім фізичну й сексуальну недоторканність. У цьому розумінні заборони держава бере на себе позитивне зобов'язання забезпечити порядок і особисту безпеку. Таке обмеження права на працю не можна вважати прийнятним у демократичному суспільстві, оскільки легітимна мета, на яку можуть покликатися органи державної влади, досягається явно непропорційним і дискримінаційним для самої жінки способом. Окрім того, згадане положення встановлює патерналістську ідею про те, що жінка — це беззахисна істота, яка вимагає зовнішнього захисту — або від держави, або від членів своєї родини. Це є порушенням особистої незалежності, оскільки жінці не надають можливості власного вибору — працювати чи не працювати вночі.

Другий варіант тлумачення заборони нічної роботи для жінок не є кращим. Адже заборона роботи для жінки в нічний час, окрім випадків її роботи разом із членами своєї сім'ї, має за мету виключити можливість перебування жінки в нічний час з особами чоловічої статі, з якими вона не перебуває в родинних стосунках, а це не лише призводить до непрозорих інсинуацій, а й до перекладання тягаря на жінок.

Сподіваємося, що незабаром цю заборону буде скасовано: в новому проекті закону про працю, який наразі перебуває на розгляді Верховної Ради України (ВРУ), міститься заборона нічної роботи лише для вагітних¹⁹. Цей законопроект скеровано в травні 2015 року на розгляд голові та депутатам ВРУ, що входять до правлячої коаліції, але станом на лютий 2017 року його не розглядали. Щойно слухання будуть організовані, шанси на прийняття такої пропозиції будуть високими.

Крім того, більше ніж 500 видів робіт є забороненими для жінок за законом. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29 грудня 1993 року за № 256 затверджено Перелік важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких заборонено використовувати працю жінок. Важливо зауважити, що цей перелік не став «мертвою нормою». Суди продовжують застосовувати його, і це призводить до порушень прав жінок на працю. Прикладом цього є справа, у якій 25 травня 2015 року Маневицький районний суд Волинської області відхилив вимогу жінки щодо поновлення на роботі. Суд відхилив аргументацію позивачки, якій відмовили у працевлаштуванні на посаду сторожа на складі сировини через заборону на нічну роботу для жінок, що також закріплено в колективному договорі з роботодавцем, про порушення її права на працю. Суд зауважив, що згідно зі статтею 175 Кодексу законів про працю нічна робота жінкам заборонена, за винятком тих галузей економіки, де це обумовлено особливими потребами і дозволено як тимчасовий захід. Одне з положень переліку забороняє жінкам працювати на роботі, яка має безпосередній стосунок до пожежогасіння. Оскільки обов'язок пожежогасіння входить до посадових інструкцій сторожа, суд встановив, що в цьому випадку умова колективного договору, яка забороняє роботу жінок у нічний час, у тому числі на посаді сторожа, не порушує права жінки на працю²⁰.

Крім того, практика судів виходить навіть за межі цього переліку і визнає законною відмову в прийнятті на роботу жінок на посаду двірників, покликаючись на той факт, що ця робота передбачає обрізання гілок дерев, які можуть звисати над тротуарами. У рішенні Тлумацького районного суду Івано-Франківської області від 29 квітня 2013 року зазначено, що жінка не може займати цієї посади, навіть якщо вона погоджується виконувати такі обов'язки²¹.

17. У статті 3 Конвенції про працю жінок у нічний час 1919 року: «Жінки, незалежно від віку, не мають працювати упродовж ночі на будь-якому державному або приватному промисловому підприємстві чи в будь-якому з його відділень, окрім підприємства, у якому працюють лише ті, хто є членами однієї родини», доступ за покликанням: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C004, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

18. Там само.

19. Див. проект кодексу про працю тут: http://w1.c1rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.

20. Маневицький районний суд Волинської області (2015), рішення у справі № 353/509/13-п, 25 травня 2015 року, доступ за покликанням: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44526303>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

21. Тлумацький районний суд Івано-Франківської області (2013), рішення у справі № 353/509/13-п, 29 квітня 2013 року, доступне за покликанням: www.reyestr.court.gov.ua/Review/31437350, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

Важливо, щоб заборона на роботу жінок у нічний час, заборона на відрядження жінок із дітьми, віком до трьох років, а також заборона на роботу жінок із шкідливими та небезпечними умовами праці ніколи не ставали підставою для звернення до Конституційного Суду України відповідно до статті 8 Цивільного процесуального кодексу України.

Опитування суддів, проведене для цього дослідження, віддзеркалює впевненість переважної більшості суддів у тому, що в Україні немає дискримінації за будь-якою ознакою (за статтю, матеріальним чи соціальним статусом, національністю, етнічним походженням, сексуальною орієнтацією тощо). Винятком є лише відповіді суддів, які самі визнали, що мають особливий інтерес до теми дискримінації, насамперед до дискримінації щодо жінок, зокрема це стосується тих суддів, які є членами Громадської організації «Всеукраїнська асоціація жінок-суддів». Опитані під час інтерв'ю 45 студентів юридичних вищих навчальних закладів України також оцінили ситуацію дещо по-іншому: за їхніми словами, немає жодних перешкод для доступу жінок до правосуддя в Україні (95 % респондентів), за ознакою сексуальної орієнтації або віросповіданням (95 % респондентів); проте існують певні проблеми доступу до правосуддя в сільській місцевості (30 % респондентів зазначають, що доступ до правосуддя у сільській місцевості є гіршим, ніж у містах), для осіб, які належать до національної або етнічної меншини (20 %), для людей похилого віку (20 %) і для людей з обмеженими можливостями (25 %). Усі респонденти підкреслили брак рівності в доступі до правосуддя залежно від соціального статусу.

Недоліки спеціальних законів, спрямованих на забезпечення рівності між жінками та чоловіками або захисту жінок

На національному рівні в законах є чимало положень, які гарантують гендерну рівність. Наприклад, в Україні є закони «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005); «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012); «Про зайнятість населення» (цей закон, який прийнято у 2012 році, забороняє рекламу вакансій лише для жінок або лише для чоловіків, за винятком конкретної роботи, яку можуть виконувати лише особи певної статі); «Про попередження насильства в сім'ї» (2001); «Про забезпечення права на справедливий суд» (2015) та багато інших. Нову редакцію Закону «Про місцеві вибори» прийнято Верховною Радою України 14 липня 2015 року. Відповідно до статті 36 цього закону кожна політична партія має вносити до своїх виборчих списків не менше ніж 30 % осіб однієї й тієї ж статі.

Незважаючи на те, що Україна визнала основні міжнародні стандарти у сфері гендерної рівності, які є обов'язковими для країни, зокрема шляхом включення до Конституції принципу недискримінації за ознакою статі, прийняття спеціального закону про забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків та створення певних інституційних можливостей у цій сфері, проблема доступу жінок до правосуддя та забезпечення гендерної рівності в цивільно-правових процесах залишаються критично важливими питаннями для України. Є кілька основних чинників, які лежать в основі такої ситуації.

Низький рівень поінформованості жінок

Доволі поширена в Україні ситуація, зокрема типова вона в сільській місцевості, коли жінки мало знають про міжнародні стандарти з питань захисту від гендерно-зумовленої дискримінації. Більшість жінок не усвідомлює порушення своїх прав через дискримінацію, а тому не звертається до судів. Про це свідчить той факт, що за 10 років дії Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» у період з 2005 до 2015 рр. лише 115 судових рішень містили покликання на його норми. До того ж переважну більшість справ порушують державні органи влади, а не самі жертви дискримінації. Дуже часто жінки не можуть ідентифікувати дискримінаційне ставлення щодо них і не знають про свої законодавчо закріплені права.

Як приклад можна навести ситуацію, яка сталася у Всеукраїнській громадській організації «Жіночий консорціум України», до якої за юридичною консультацією звернулася одна жінка. Ця жінка працювала в інформаційно-довідковому центрі одного з банків України. На той час вона мала 9-місячну дитину, яку годували грудьми, і у зв'язку з цим неофіційно домовилася з колегами про те, що вони будуть двічі на день підміняти її на робочому місці. Щоразу жінку непокоїв той факт, що про її відсутність стане відомо відділу кадрів, і це спричинить потенційний конфлікт. Вона не знала, що в законі України (стаття 183 КЗпП) передбачено, що жінка з дитиною у віці до 18 місяців має право на додаткову перерву для годування дитини. Ці перерви надають жінкам не рідше ніж кожних три години, і тривають такі перерви не менше ніж тридцять хвилин кожна. За наявності двох і більше грудних дітей перерва має тривати не менше ніж годину.

Роботодавець встановлює умови та порядок надання перерв з урахуванням побажань матері. Перерви для годування дитини включають у робочий час, і оплачують такі перерви за середнім заробітком. Аналіз судових рішень показує, що в судах не було подано клопотань щодо відмов у наданні перерв жінкам для годування їхніх дітей.

Неможливість суддів визначати гендерну дискримінацію

Є чимало випадків, коли судді не змогли ідентифікувати гендерної дискримінації, позаяк порушення прав та законних інтересів жінки постає як наслідок дії дискримінаційних положень законодавства або гендерно-нейтральних законодавчих актів, які на практиці призводять до дискримінаційних наслідків, або ж як результат гендерних стереотипів, які панують у суспільстві. Крім того, опитані під час інтерв'ю судді зазначили, що вони не можуть робити висновків у своїх рішеннях щодо наявності дискримінації, якщо заявник сам про це не зазначає у своїй позовній заяві. Судді вважають, що в такому випадку варто застосовувати правило взаємопов'язаності з вимогою, а саме: вони не можуть виходити за межі вимог позивача, і якщо позивач не покликається на дискримінацію, суд не може розглядати цієї справи в такому контексті. Водночас питання дискримінації не є предметом позову; це скоріше питання правильної кваліфікації правової ситуації. Навіть якщо жертва дискримінації заявляє про порушення її прав, але не покликається на той факт, що порушення було результатом дискримінації, це не повинно перешкоджати судді правильно кваліфікувати такий випадок, який має стосунок до дискримінації.

Є деякі випадки очевидної дискримінації, щодо якої експерти НУО з питань гендерної дискримінації висловили сумніви щодо перспектив судової справи. Ще одним характерним прикладом є така ситуація. До Віртуальної служби правової допомоги Жіночого консорціуму України звернулася одна жінка. Вона повідомила, що є програмістом у компанії, у якій разом із нею працюють лише чоловіки. Окрім неї, у компанії працювали ще дві жінки (на посадах секретаря і бухгалтера). На роботі завдяки її високим професійним умінням за заявницею закріпилося прізвище «Білл Гейтс у спідниці». Заявницю непокоїв той факт, що упродовж усього її п'ятирічного періоду роботи в компанії, на відміну від чоловіків, її жодного разу не призначали менеджером проекту. Навіть більше — заявниця випадково дізналась, що чоловіки, які виконують аналогічну роботу, отримують заробітну платню, яка в 1,5 та більше разів була вищою за зарплатню заявниці²². Водночас навіть експерти, що відповідали на поставлене запитання, скептично оцінили перспективність судового оскарження такої ситуації роботодавця.

Сприйняття суддями міжнародних інструментів із питань гендерної рівності як певних абстрактних моделей

Судді в Україні часто вважають, що міжнародні документи щодо гендерної рівності є абстрактними, та не пропонують конкретних моделей для вирішення реальних суперечливих питань. Як наслідок, у судових рішеннях практично немає покликань на відповідні міжнародні документи. У Державному реєстрі судових рішень є лише 18 судових рішень, які містять покликання на CEDAW (Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок). Хоча це дуже мала кількість, їх перегляд може призвести до збільшення кількості позитивних покликань у рішеннях.

Зокрема Апеляційний суд міста Києва зробив в ухвалі щодо виборчого спору покликання на Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ). У Законі України «Про політичні партії в Україні» (2013) передбачено, що виборчі списки кандидатів повинні містити мінімальний рівень представництва жінок у розмірі 30 % від загальної кількості кандидатів. Проте Центральна виборча комісія пояснила, що порушення гендерної квоти не є підставою для заборони на участь політичної партії у виборах. Політична партія «Самопоміч» звернулася до суду з проханням визнати позицію Центральної виборчої комісії незаконною. Апеляційний суд міста Києва покликався на статтю 7 КЛДЖ. Згідно із цією статтею держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у політичному та суспільному житті країни і, зокрема, забезпечують жінкам на рівних умовах із чоловіками право:

- голосувати на всіх виборах і публічних референдумах та бути обраними до всіх публічно виборних органів;
- брати участь у формуванні та здійсненні політики уряду та обіймати державні посади, а також здійснювати всі державні функції на всіх рівнях державного управління;

22. Жіночий консорціум України (2014), Віртуальна служба правової допомоги, запитання та відповіді, доступ за покликанням: <http://legal.wcu-network.org.ua/question/15>, доступ станом на 28 лютого 2017 року.

- брати участь у діяльності неурядових організацій і асоціацій, що займаються проблемами громадського та політичного життя країни.

Як наслідок, суд м. Києва у своєму рішенні від 30 вересня 2015 року визнав позицію Центральної виборчої комісії незаконною²³.

В інших справах позивачі також покликалися на КЛДЖ, і суди долучали відповідну інформацію до своїх рішень. Скажімо, жінка вимагала виселити з квартири, у якій вона проживала, свого колишнього чоловіка, який систематично вчиняв фізичне або психологічне насильство щодо неї²⁴. В іншій справі фінансова інспекція вказала на той факт, що виплата премії чоловікові у зв'язку зі святкуванням Міжнародного жіночого дня, була порушенням вимог КЛДЖ, а тому домагалася стягнути штраф із тієї компанії, яка виплатила премію²⁵.

Відсутність поінформованості в середовищі юристів про добрі практики «ідентифікації» гендерної дискримінації у справах, визначення дискримінаційних положень чинного законодавства та врегулювання справи шляхом покликання на відповідні міжнародні стандарти

Цю проблему підкріплено дослідженням у публікації «Питання заборони та протидії дискримінації: рекомендації для юристів» (2015)²⁶. Зокрема, у публікації зазначено, що більшість юристів-практиків:

- не знає про проблему дискримінації та не усвідомлює її значення для українського суспільства;
- не розуміє природи дискримінації як загального правового принципу та юридичної категорії, що має міжгалузевий характер та використовується як у міжнародному, так і в національному праві й підлягає застосуванню в публічному та приватному, матеріальному й процесуальному праві;
- не володіє на належному рівні спеціальною юридичною термінологією у сфері протидії дискримінації (пряма чи непряма дискримінація, утиск, розумне пристосування, віктимізація, сегрегація, позитивна дискримінація, ініціатива рівноправ'я, тимчасові спеціальні заходи тощо);
- не має навичок юридичної кваліфікації відповідної фактичної ситуації як такої, що становить дискримінацію за відповідною ознакою, а також навичок побудови юридичної аргументації, необхідної для ведення справ щодо дискримінації;
- обмежує сфери застосування принципу недискримінації «типовими» проблемами (дискримінацією за ознаками статі, інвалідності, віку) або асоціює її лише з окремими «новітніми» проблемами (дискримінацією осіб з ВІЛ-СНІД, представників ЛГБТ-спільноти тощо);
- не розглядає антидискримінаційних положень як ефективного юридичного інструменту;
- не володіє практичними навичками застосування стандартів у сфері протидії дискримінації, сформованими практикою Європейського суду з прав людини (йдеться про тест на недискримінацію, стандарти протидії дискримінації тощо).

Хоча застосування принципу недискримінації загалом має обмежений характер, така характеристика цього припису проявляється навіть ще більше, коли йдеться про жінок. Наприклад, усі випадки дискримінації (окрім одного), подані в *Практичному посібнику з аргументації у справах щодо дискримінації*, стосуються саме чоловіків. Справа щодо жінок стосується домашнього насильства.

Українське законодавство вимагає правової експертизи гендерно-зумовлених питань законів та розроблення нормативно-правових актів для визначення їхньої відповідності принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Такою є вимога Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Окрім того, у Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» стоїть вимога щодо проведення антидискримінаційного аналізу проектів нормативно-правових актів.

Такий аналіз охоплює дві різні процедури. Перша процедура полягає в аналізі (експертизі) проектів положень для перевірки їхньої відповідності принципу рівності жінок та чоловіків. Таку роботу виконує

23. Апеляційний суд міста Києва, рішення від 30 вересня 2015 року, доступ за покликанням: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51659827>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

24. Див.: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29239068>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

25. Див.: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/16062765>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

26. Заєць С. та Мартиновський Р. (2015). Практичний посібник з аргументації у справах щодо дискримінації, Рада Європи, Страсбург, доступний українською мовою за покликанням: <http://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/assistance-to-ukrainian-lawyers-how-to-protect-one-self-against-discrimination-using-legal-methods>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

Міністерство юстиції України, а результати регулярно оприлюднюють²⁷. У середньому шість нормативно-правових актів щорічно проходять такий гендерно-зумовлений юридичний контроль. У 2015 році такими нормативно-правовими актами стали закони України «Про курорти», «Про туризм», «Про інноваційну діяльність», «Про індексацію грошових доходів населення». На жаль, цей гендерний аналіз є абсолютно формальною процедурою. У висновках Мін'юст вказує, що текстуальний аналіз положень закону, по суті, не виявив дискримінаційних норм за гендерною ознакою, а використана в законі термінологія є гендерно-нейтральною.

Друга процедура полягає в антидискримінаційному аналізі проектів нормативно-правових актів. Таку роботу здійснює юридична служба органу виконавчої влади під час проведення юридичної експертизи проектів нормативно-правових актів.

На жаль, офіційної процедури отримання систематизованої інформації про результати такої експертизи немає.

Тому існують два паралельних аналізи, які ґрунтуються на гендерній проблематиці та на боротьбі з дискримінацією. Їх виконують різні органи та здійснюють такий аналіз відповідно до різних процедур без взаємного погодження.

Ці процеси не лише позбавлені достатньої прискіпливості, а навіть більше — призводять до випадків, коли суди відмовляють розглядати покликання позивача на дискримінаційне положення, виходячи з того, що відповідне положення пройшло антидискримінаційний або гендерний аналіз. Таким чином, є припущення, що таке положення узгоджується із принципом недискримінації²⁸.

Доступ до правової допомоги

В Україні діє Закон «Про безоплатну правову допомогу». У законі, зокрема, передбачено, що деякі категорії осіб мають право на безкоштовну правову допомогу у формі захисту від переслідування (у кримінальних справах) та представлення своїх інтересів у суді (у будь-якій категорії справ — цивільних, кримінальних та адміністративних). До цієї категорії осіб входять:

- а) малозабезпечені громадяни (якщо дохід такої особи менше, ніж приблизно 120 євро на місяць);
- б) діти, у тому числі діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту;
- в) внутрішньо переміщені особи;
- г) особи, до яких застосовано адміністративне затримання;
- г) особи, до яких застосовано адміністративний арешт;
- д) особи, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі;
- е) особи, що підлягають кримінальному провадженню та запрошені з боку слідчого, прокурора, судді слідчого або суду за Кримінально-процесуальним кодексом України;
- є) біженці;
- і) ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань.

Жінкам не надають безкоштовної юридичної допомоги у справах про домашнє насильство, торгівлю людьми та поділ майна під час розлучень тощо. Закон не надає їм права на безоплатну правову допомогу на підставі цих вимог або юридичних проблем. Більшість жіночих правозахисних НУО опікуються юридичною консультацією та представництвом інтересів жінок у судах, але вони обмежені в ресурсах.

Ініціатива Жіночого консорціуму України, яка заснувала віртуальну службу правової допомоги в лютому 2014 року, скерована на захист прав жінок у сфері зайнятості та підприємництва, сімейних стосунків, обміну інформацією з посадовими особами та боротьби з дискримінацією за ознакою статі²⁹. Віртуальна

27. Див. веб-сайт Міністерства юстиції України: http://old.minjust.gov.ua/law_gendpravexp, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

28. Київський окружний адміністративний суд (2014), рішення у справі № 826/9399/14 від 11 вересня 2014 року, доступ за покликанням: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40511798>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

29. Див.: <http://legal.wcu-network.org.ua>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

служба правової допомоги надала понад 100 юридичних консультацій у період з 2014 до 2015рр., найчастіше у сферах праці та сім'ї.

Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда — Україна» надає допомогу через національні телефонні «гарячі» лінії з питань домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації (о 800 500 335, короткий номер 386). Загальна кількість дзвінків за I квартал 2015 року становила 2 632, серед яких були ті, що стосувалися питань гендерної дискримінації (1,1 %), торгівлі людьми (4,2 %), внутрішньо переміщених осіб (ВПО) (36,3 %) та домашнього насильства (58,4 %). Гендерний розподіл дзвінків становив 80,8 % жінок та 19,2 % чоловіків. За видами насильства — сексуальне (3,3 %), економічне (11,7 %), фізичне (36,4 %) та психологічне (48,6 %). Найбільш актуальним питанням для ВПО є питання гуманітарної допомоги (51,8 % дзвінків), а також питання інформаційної підтримки (21,1 %). ВПО також звертаються, з-поміж інших питань, за соціальною та психологічною допомогою, щодо виїзду із зони військового конфлікту, перевірки статусу, відновлення документів, реєстрації місця проживання, житла, зайнятості, охорони здоров'я, шкільного навчання, повернення на постійне місце проживання, волонтерства та крадіжок³⁰.

Аналіз практики та механізмів реалізації законів

Поширені проблеми для доступу жінок до правосуддя

Опитані під час дослідження 30 суддів запропонували розглянути типові випадки з урахуванням чинного трудового законодавства України (див. Додаток для уточнення всіх запитань). З огляду на відповіді, можна зробити загальний висновок, який полягає в тому, що українські судді не ідентифікують дискримінації та не перевіряють положень законодавства на їхню відповідність міжнародним документам, які ратифіковано Україною.

Негативний вплив гендерно нейтрального законодавства та рекомендацій Стамбульської конвенції

Як приклад гендерно-нейтрального законодавства є те, що відповідно до Сімейного кодексу України батько, який проживає окремо від дитини, має платити аліменти. Мінімальна сума аліментів на одну дитину може становити не менше ніж 30% від прожиткового мінімуму для дитини (приблизно 50–60 євро у 2015 році). Однак у разі розлучення батьків у 99% випадків в Україні дитина проживає разом із матір'ю. Таким чином, ситуація така, що чоловік має намір платити лише 30% від прожиткового мінімуму дитини, тоді як жінка сплачує 70 %, таким чином на жінку, яка зазвичай заробляє менше, ніж чоловік, покладають величезні фінансові витрати.

На підставі гендерно-нейтрального законодавства розроблено окремі типові випадки для дослідження разом із кількома пропозиціями щодо їхнього вирішення. Типові випадки було озвучено під час опитування суддів. Мета опитування полягала в тому, аби визначити здатність суддів визнати присутність непрямой дискримінації. Одним із прикладів типової ситуації було таке:

Суд першої інстанції зобов'язав надати допомогу в розмірі 30 % від прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Він враховував той факт, що відповідач має нову родину, у якій невдовзі очікують на появу ще однієї дитини. Пані Д., яка виступає позивачкою у цій справі, подала апеляцію на таке рішення.

Пропоновані рішення були такими:

- 1) У статті 184 Сімейного кодексу України передбачено, що сума допомоги на дитину визначається певними обставинами, які можуть мати важливе значення: зокрема, суд враховує той факт, чи має платник утримувати інших дітей. Законодавець встановлює мінімальну суму підтримки на одну дитину; вона не може бути меншою ніж 30% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Суд ухвалив постанову, керуючись нормами Сімейного кодексу України. Отже, рішення в цій справі є законним;
- 2) У разі розлучення в більшості випадків дитина залишається з матір'ю. Якщо ми беремо мінімальний прожитковий рівень за орієнтир, той батько/мати, хто проживає разом із дитиною, має забезпечити стовідсоткову підтримку. Інший із батьків (який зазвичай є батьком-чоловіком дитини) сплачує аліменти в розмірі 30% від мінімального рівня, необхідного для утримання дитини. Отже, один із батьків (зазвичай мати) забезпечує 70 %, а інший — 30 %. Така ситуація

³⁰. Див.: <http://www.la-strada.org.ua>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

є несправедливою, вона суперечить вимогам міжнародних стандартів щодо рівноправного розподілу прав та обов'язків батьків на виховання та підтримку дітей.

З-поміж опитаних суддів 90 % обрали відповідь № 1. Судді, які обрали відповідь № 2, додали застереження, у якому зауважили, що на практиці справу вирішать саме так, як описано в першому варіанті.

Окремої уваги потребує розвиток правового регулювання щодо вирішення проблеми домашнього насильства та насильства щодо жінок. За даними Міністерства внутрішніх справ України, у 2014 році поліція отримала 117 941 заяв про домашнє насильство, а 77 709 осіб було притягнуто до відповідальності за вчинення домашнього насильства. Деякі дослідники стверджують, що рівень насильства щодо жінок в Україні є дуже високим, а попередні заботи, у тому числі в середовищі суддів, є основними перешкодами для ефективного захисту прав жінок. Для багатьох жінок домашнє насильство передбачає психологічні тортури та регулярне побиття, що знижує якість їхнього життя і навіть загрожує життю. Українське суспільство, яке є традиційним, не вважає цю проблему серйозною.

В Україні зараз провадять активну роботу з підготовки до ратифікації Стамбульської конвенції. Україна підписала цей важливий міжнародно-правовий документ 7 листопада 2011 року. Проект Ради Європи «Запобігання та боротьба з насильством щодо жінок та домашнім насильством в Україні» був реалізований в Україні в 2013–2016 роках. Мета проекту полягала у сприянні ратифікації українською владою Стамбульської конвенції та наданні органам влади точної картини щодо того, що необхідно змінити, із тим аби ще більше наблизити ситуацію в Україні до стандартів Ради Європи, зокрема завдяки Стамбульській конвенції³¹. У рамках проекту підготовлено аналітичний звіт «Запобігання та боротьба з насильством щодо жінок та домашнім насильством в Україні: відповідність окремих законів України Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» (Стамбульська конвенція), який представлено в 2015 році (підготували Тручеро Кувас (Trucero Cuevas) і Христова (Khrystova) у 2015 році). Завдяки аналізу законодавства проект сприяв українській владі у визначенні способів удосконалення нормативної бази, пов'язаної з насильством щодо жінок, із метою узгодження його із зобов'язаннями Стамбульської конвенції. У звіті та рекомендаціях, що випливають із нього, містяться обмежені завдання, які зазначають правові зміни, яких вимагає Стамбульська Конвенція. Основними рекомендаціями є те, що Україна:

- має запровадити чітке визначення стосовно насильства щодо жінок/гендерно-зумовленого насильства у своєму законодавстві;
- повинна повторно визначити суб'єктивну сферу застосування своїх законів та політик, щоб забезпечити врахування всіх форм насильства щодо жінок та домашнього насильства, до того ж особливу увагу варто звернути на жінок, які постраждали від гендерно-зумовленого насильства;
- може покращити свою нормативно-правову базу щодо боротьби з дискримінацією та щодо рівності між чоловіками та жінками (Робоча група Стамбульської конвенції з розгляду законодавства погодилася, що до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» варто внести зміни, аби визнати насильство щодо жінок як форму дискримінації, що, таким чином, становить зв'язок між цими двома напрямками політики);
- має створити правову основу для співпраці з відповідними неурядовими організаціями та представниками громадянського суспільства, які працюють у сфері боротьби з насильством щодо жінок;
- має забезпечити збір відповідних даних із розбивкою за гендерною ознакою через регулярні часові проміжки щодо випадків усіх форм насильства, на які поширюється Стамбульська конвенція;
- має підтримувати або провадити на регулярній основі та на всіх рівнях інформаційні кампанії чи програми відповідно до цілей Стамбульської конвенції. Такі кампанії та заходи повинні передбачати відповідну участь громадянського суспільства та НУО;
- має передбачати навчальні матеріали до офіційних програм підготовки та на всіх рівнях освіти з метою запобігання всіляким формам насильства щодо жінок та заохочення рівності між жінками та чоловіками відповідно до Стамбульської конвенції.

31. Проект Ради Європи «Запобігання та боротьба з насильством щодо жінок та домашнім насильством в Україні». Додаткову інформацію можна отримати за покликанням: <http://www.coe.int/en/web/stop-violence-against-women-ukraine/vaw-dv-project>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

Короткий огляд значення спеціалізованих органів із питань рівноправ'я, як-от національного антидискримінаційного органу

В Україні Міністерство соціальної політики є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та запобігання домашньому насильству. Також безпосередньо важливе значення має Управління з питань недискримінації та гендерної рівності Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Попередню Державну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року було затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2013 року. Керівник програми — міністр соціальної політики, реалізує її Міністерство соціальної політики, Міністерство освіти і науки, Міністерство культури, Міністерство економічного розвитку і торгівлі, обласні державні адміністрації та Київська міська державна адміністрація, міжнародні організації та неурядові організації. Однією з ключових цілей програми була розробка механізму реалізації права на захист від гендерної дискримінації та вжиття необхідних заходів для розгляду випадків такої дискримінації, зокрема, для забезпечення ефективного реагування на дискримінацію за ознакою статі. Серед запланованих заходів — включити дослідження, присвячене рівню доступу жінок до правосуддя, дискримінації та гендерно-зумовленого насильства.

18 грудня 2012 року Міністерство соціальної політики України затвердило Положення про створення Експертної ради з питань протидії дискримінації за ознакою статі. Завдання Експертної ради полягають у розгляді скарг щодо фактів дискримінації за ознакою статі; розгляді питань рівності прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні; підготовці пропозицій щодо внесення змін до законодавчих актів із метою дотримання принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; а також у запобіганні всім формам дискримінації за ознакою статі. Експертна рада скерувала листи установам та організаціям щодо негайного усунення порушень. Аналіз показав, що більшість звернень базуються на сексистських рекламних оголошеннях, які вводять чи сприяють формуванню негативних стереотипів щодо соціальної та гендерної ролі жінок та чоловіків.

Експертна рада з питань недискримінації та рівності була створена при Секретаріаті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини³². Її основними цілями є проведення досліджень щодо систематичних порушень у сфері недискримінації та гендерної рівності; підготовка пропозицій щодо вирішення основних причин дискримінації; інформування громадськості та міжнародних інституцій про діяльність Уповноваженого ВРУ з прав людини та її представників у сфері недискримінації та гендерної рівності; надання пропозицій Уповноваженому ВРУ з прав людини щодо підвищення правової культури та правової свідомості народу України.

23 липня 2015 року в Міністерстві освіти і науки України відбулося перше засідання Робочої групи з питань політики гендерної рівності та протидії дискримінації у сфері освіти за участю першого заступника міністра освіти і науки України Інни Совсун. Очікувалося, що експерти з питань гендерної рівності будуть залучені до розроблення стандартів, які стосуватимуться підвищення у випускників обізнаності щодо гендерних питань.

Інформацію про розгляд скарг щодо дискримінації за ознакою статі, надану до Секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини, було включено до восьмої періодичної доповіді України про виконання зобов'язань за КЛДЖ (пункт 68). Більшість із цих скарг стосуються домашнього насильства. Водночас кількість скарг порівняно низька, приблизно 100 скарг на рік. Уповноважений пояснює таку ситуацію низьким рівнем правової обізнаності людей, відсутністю знань про те, як «ідентифікувати» прояви дискримінації за ознакою статі чи випадки домашнього насильства, а також пануванням традиційних гендерних стереотипів у суспільній думці щодо місця та ролі жінок і чоловіків у сім'ї та суспільстві.

Кількість скарг, поданих до Експертної ради при Міністерстві соціальної політики, ще менша — у 2010–2013 роках надійшло лише 26 скарг. Більшість скарг стосується реклами сексизму, яка накладає негативні стереотипи щодо соціальної та гендерної ролі жінок і чоловіків (пункт 69 восьмої періодичної доповіді КЛДЖ).

³². Експертна рада з питань протидії дискримінації за ознакою статі та Експертна рада з питань недискримінації та гендерної рівності є двома різними установами з різними завданнями.

Рівень обізнаності жінок про їхні права

Низька поінформованість жінок про свої права є однією з основних причин того, що вони не повідомляють про факти дискримінації та порушення таких прав. Чимало жінок не знають, що певні ситуації є порушенням їхніх прав, або вони навіть не мають уявлення про наявні механізми захисту своїх прав та інтересів. Окрім того, існує чимало стереотипів щодо соціальної ролі жінок у суспільстві. Особливо гостро такий тиск стереотипів можна відчувати в сільській місцевості. У дослідженні 2015 року, яке проведено за підтримки Секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини та Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні (автори — Волосевич, Коноплицька, Костюченко та Марценюк, 2015 рік), приділено увагу сільським жінкам та стандартам КЛДЖ. У згаданому дослідженні розглянуто такі проблеми: питання участі сільських жінок у політичному житті та в НУО; питання доступу сільських жінок до належного медичного обслуговування, у тому числі до отримання інформаційно-консультаційних послуг та послуг із питань планування сім'ї; використання програм соціального страхування; питання формальної та неформальної освіти, у тому числі питання вузькопрофесійної компетентності; економічні можливості та участь у колективній діяльності; питання насильства щодо жінок, які проживають у сільській місцевості; а також стан правової обізнаності жінок зі своїми правами та механізмами захисту. Серед виявлених проблем є те, що 17 % працевлаштованих сільських жінок заявляють, що їхні роботодавці не оплачують їхніх лікарняних. Невиплату лікарняних, за твердженням 42% жінок, пов'язують із тим, що роботодавець часто пропонує жінкам неофіційну роботу, щоб не нести обтяжливих соціальних зобов'язань, передбачених законом в Україні. Близько чверті (23 %) опитаних жінок заявили, що за власним бажанням відмовляються від офіційної зайнятості заради більшої зарплатні; 15 % жінок не звертаються за лікарняними у зв'язку із хворобою, оскільки бояться звільнення; а 14 % жінок, які працювали до вагітності, кажуть, що їхня відпустка не оплачується, а більшість із них не знають причин такого стану речей. Таким чином, кожна десята сільська жінка, яка перебуває в декретній відпустці, має право на соціальний захист, але не може його отримати. Лише 52% респондентів впевнені, що їхні роботодавці запропонують їм таку саму або схожу посаду після спливання терміну відпустки у зв'язку із доглядом за дитиною, 34 % не мають жодних гарантій, а 14 % впевнені, що їхній роботодавець не пропонуватиме такої самої або схожої роботи.

У разі втрати роботи більшість сільських жінок не звертаються за допомогою до держави: 71% безробітних сільських жінок заявили, що вони не зареєстровані в центрі зайнятості. Основна причина — це зневіра у тому, що такий центр може допомогти в пошуку відповідної роботи (про це зазначають 48% безробітних сільських жінок, які брали участь в опитуванні). Відстань до центру зайнятості (20 %) та труднощі, пов'язані зі збором документів для реєстрації (19 %), є перепонами на шляху до отримання допомоги, яку надають центри зайнятості безробітним сільським жінкам.

Згідно з іншим дослідженням, опублікованим Міністерством соціальної політики України³³, можна спостерегти радше підвищення обізнаності населення про закони, які забороняють різні форми насильства щодо жінок, ніж про закони, які покликані покращити становище жінок у країні на ринку праці та їхнє представництво в політиці. Половина респондентів має уявлення про українські закони, які забороняють торгівлю людьми, у тому числі сексуальну та трудову експлуатацію жінок (45 %). Поінформованість про закони України, які забороняють експлуатацію та проституцію жінок, навіть за згодою жінок, становить 40 %. Більше ніж третина респондентів знає про наявність законів України, які забороняють фізичне та сексуальне насильство щодо жінок в сім'ї (39 % та 36 %, відповідно). Українці менше знають про закони, які забороняють психологічне та економічне насильство у сім'ї (29 % та 23 %, відповідно).

Третина респондентів знає про закони України, які забороняють сексуальні домагання на робочому місці, проте лише 22 % опитаних відомо про закони, які вимагають від роботодавця створити умови для жінок і чоловіків для поєднання сімейних обов'язків щодо виховання дітей із професійними обов'язками. Рівень знань про закони України, які забороняють пропозиції щодо роботи за ознакою статі або несправедливу оплату праці, є найнижчим (14% та 15%, відповідно).

Міністерство соціальної політики України зазначає, що боротьба з будь-якою дискримінацією щодо жінок вимагає високого рівня поінформованості жінок про свої права. Необхідно провести широкомасштабну інформаційну кампанію для підвищення обізнаності українських жінок із законодавчими гарантіями забезпечення рівних прав і можливостей. До того ж необхідно забезпечити ефективні шляхи інформування

33. Дослідження Міністерства соціальної політики, доступ за покликанням: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category%3Bjsessionid=3FEE35A10D5AAF74725F8F130263E382.app1?cat_id=166710, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

роботодавців, працівників, фахівців у галузі права, зокрема суддів та представників правоохоронних органів, а також місцевих органів влади.

Конкретні соціально-економічні та культурні перешкоди, які можуть вплинути на доступ жінок до правосуддя

Інші соціально-економічні та культурні перешкоди, які здатні вплинути на доступ жінок до правосуддя, охоплюють такі моменти:

- Україна наразі в стані військового конфлікту на своїй території, частину якої визнано окупованою. Деякі категорії особистої безпеки набагато більше торкаються жінок, ніж чоловіків, зокрема, щодо сексуального насильства.
- Експерти очікують, що в українському суспільстві спостерігатиметься стрімке зростання рівня домашнього насильства внаслідок повернення додому чоловіків, які брали участь у військових операціях на сході України³⁴. Це пов'язано з психологічною травмою та посттравматичним стресом, а також труднощами з пошуком роботи та наявністю сімей, які перебувають у складних фінансових обставинах. Чоловіки, які відчували свою затребуваність у військових операціях, наразі можуть зіштовхнутися із відчуттям непотрібності в цивільному житті.
- Україна опинилася в складній економічній ситуації. Упродовж 2014–2015 років національна валюта знецінювалась тричі, а показник інфляції за перші чотири місяці 2015 року досяг 37 %. Питання в тому, наскільки криза впливає на жінок більше, ніж на чоловіків? Скажімо, жінки, які взяли кредити в іноземній валюті, перебувають у більш складній ситуації, ніж чоловіки, оскільки в середньому жінки менше заробляють, аніж чоловіки. За офіційною статистикою в Україні 296 тис. безробітних жінок та 210 тис. безробітних чоловіків. Середня місячна заробітна платня в Україні становить 121 євро для жінок та 159 євро для чоловіків. Найвищу зарплатню виплачують у фінансовому та страховому секторах: 237 євро для жінок та 368 євро для чоловіків. 8 березня 2015 року у своєму інтерв'ю представник Уповноваженого з питань дотримання прав дитини, недискримінації та гендерної рівності Аксана Філіпішина звернула увагу на те, що жінки становлять 54 % населення України та мають високий інтелектуальний рівень, але їхня середня заробітна платня в державному секторі на 24 % менша, ніж у чоловіків³⁵.
- Норма, згідно з якою індексація грошового доходу залежить від фінансових ресурсів бюджетів усіх рівнів за відповідний рік, може призвести до непрямой дискримінації жінок, оскільки бюджетні установи у 2015 році відмовилися від індексації грошових доходів своїх працівників, більшість із яких — жінки.
- Українське суспільство здебільшого традиційне: питання можливості легалізації одностатевих шлюбів рідко хто порушує, окрім представників громадянського суспільства. Це питання не є питанням широкого обговорення; існує дуже упереджене ставлення до негетеросексуальних орієнтацій; більшість населення не схвалює трансгендерних осіб. Тому лесбіянок, бісексуалів та транссексуалів необхідно забезпечити особливими гарантіями, особливо тих, хто проживає поза межами міста.
- Існує загальне переконання щодо того, що достатньо мати гендерно-нейтральне законодавство та гендерно-нейтральну судову практику. Воно існує, незважаючи на те, що в політиці чи в середовищі керівників високого рівня в державних та приватних структурах дуже мало жінок. За інформацією Віртуальної служби правової допомоги Жіночого консорціуму України, жінки шукають допомоги, коли є бажання працювати, але їхні чоловіки, як правило, категорично проти цього і чинять тиск, змушуючи зробити вибір між сім'єю та роботою.
- В українському суспільстві є чимало упереджених поглядів, навіть на офіційному рівні. Зокрема Кабінет Міністрів України затвердив рекомендації щодо зовнішнього вигляду (дрес-коду) для жінок-працівниць уряду України, у яких зазначено: «На робочому місці жінка-державний службовець повинна виглядати жіночно, стильно, елегантно. Жінка повинна мати індивідуальний шарм, незважаючи на деякі обмеження ділового етикету. Головне в зовнішньому вигляді ділової жінки — доглянутість, відчуття міри, елегантність та доцільність».

34. Див.: <http://www.rferl.org/content/ukraine-conflict-domestic-violence/26979064.html>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

35. Див.: <http://khpq.org/index.php?id=1425814399>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

- Запропоновано ініціативу заборонити аборти в Україні. На початку червня 2015 року Ігор Мосійчук, депутат Верховної ради України, який є членом правлячої коаліції, оголосив про свою ініціативу щодо підготовки законопроекту про заборону абортів. Активісти та правозахисники були шоквані такою новиною, і 27 червня в Києві відбулася демонстрація проти такого законопроекту. Демонстранти наполягали на тому, що прийняття цього закону матиме катастрофічні наслідки для українського суспільства, а державне втручання у вибір жінки — це напад на репродуктивні права. Законопроект не прийняли, але таке питання може постати на порядку денному.

Особливу увагу потребує питання ВПО в Україні. За даними Моніторингової місії ООН із прав людини, із початку збройного конфлікту у квітні 2015 року було задокументовано 6 362 смертей, у тому числі щонайменше 625 жінок та дівчат. Упродовж цього часу в зоні конфлікту на сході України постраждало 15 775 чоловік, і чимало з них, як повідомляється, є зниклими³⁶. Експерти відзначають, що українські ЗМІ ігнорують проблеми жінок, які перебувають у зоні конфлікту. У лютому 2017 року Місія ООН з прав людини опублікувала доповідь «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом в Україні у період з 14 березня 2014 року до 31 січня 2017 року», у якому зафіксовано приклади та напрямки сексуального насильства в конфліктних регіонах, наведено звітність та доступні послуги для потерпілих і жертв, а також запропоновано низку рекомендацій (Управління Верховного комісара ООН з прав людини, 2017 рік).

Навіть більше — українці отримують інформацію про втрати бійців на фронтах щодня, але, на жаль, майже нічого не знають про долю жінок, які перебувають на окупованих територіях. Питання гендерно-зумовленого насильства в зоні конфлікту постійно ігнорують; цьому злочину не приділяють достатньої уваги в Україні. Суспільство вважає, що таке питання не є таке важливе, як інші новини, злочини та події³⁷.

Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка у своїй доповіді «Оцінка потреб внутрішньо переміщених жінок та людей похилого віку в Україні» зауважує, що пріоритетними потребами жінок зі статусом ВПО є питання отримання непродовольчих товарів, охорони здоров'я, фінансової допомоги, харчування, допомоги в пошуку житла, реєстрації на місці тимчасового проживання, реєстрації соціальних пільг, отримання пенсій та догляду (Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка, 2015 р.). В аналітичному звіті «Політика щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні» наведено схожий перелік пріоритетів (Солодко та Доронюк, 2015 рік).

У зв'язку із цим аналіз рішень першої половини 2015 року показує, що:

- із 217 скарг, які розглядають на підставі Закону України «Про права та свободи внутрішньо переміщених осіб», 95% подано до суду від імені жінок;
- неспроможність отримати довідку про реєстрацію ВПО або брак знань щодо інших формальних вимог є основними перешкодами для жінок, які прагнуть захищати свої права в суді; див., наприклад, рішення Святошинського районного суду міста Києва, 24 червня 2015 року, справа № 2/759/4430/15³⁸; рішення Московського районного суду м. Харкова від 19 січня 2015 року, справа № 643/455/15-ц³⁹; рішення Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 4 лютого 2015 року, справа № 310/1071/15-а⁴⁰;
- основні категорії справ, які мають стосунок до жінок із статусом ВПО, — це сімейні справи (аліменти, розлучення, встановлення факту народження); питання соціальної допомоги (отримання цільової допомоги, оскарження відмови у виплаті пенсії за новим місцем проживання); адміністративні справи (оскарження відмови у реєстрації ВПО); питання зайнятості (див. рішення Рівненського міського суду Рівненської області від 26 березня 2015 року, справа № 569/3293/15-а⁴¹, рішення Володарського районного суду Донецької області від 24 лютого 2015 року у справі № 222/100/15-а⁴² та ін.).

36. Див. останні звіти Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні за адресою: <http://www.un.org.ua/en/publications-and-reports/un-in-ukraine-publications/3592-un-reports-on-human-rights-situation-in-ukraine>, доступ станом на 28 лютого 2017 року.

37. Див.: <https://voxukraine.org/2014/12/19/zhinki-na-vijni-storona-medali-pro-yaku/>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

38. Святошинський районний суд міста Києва, 24 червня 2015 року, доступ за покликанням: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45835966>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

39. Московський районний суд м. Харкова, 19 січня 2015 року, доступ за покликанням: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42893769>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

40. Бердянський міськрайонний суд Запорізької області, 4 лютого 2015 року, доступ за покликанням: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42602739>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

41. Рівненський міський суд Рівненської області, 26 березня 2015 року, доступ за покликанням: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43339098>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

42. Володарський районний суд Донецької області, 24 лютого 2015 року, доступ за покликанням: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42917734>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

Короткий огляд ключових статистичних даних стосовно становища жінок у суспільстві, економіці та політиці порівняно з позицією чоловіків

Серед депутатів ВРУ жінки становлять лише 11%. Із 27 комітетів у ВРУ лише 6 очолюють жінки. У ВРУ створено міжфракційне парламентське об'єднання «Рівні можливості» із метою підготовки законодавчих ініціатив, спрямованих на забезпечення гендерної рівноваги та поваги до рівних прав жінок та чоловіків. Публікується регулярний дайджест⁴³.

Громадянська мережа «ОПОРА» проаналізувала діяльність членів парламенту у 2015 році. Результати цього дослідження показують, що жінки брали участь у законодавчій діяльності вдвічі частіше, ніж чоловіки⁴⁴. Однак

- у лютому 2017 року в уряді України було лише три жінки-міністри;
- із 1991 року в Україні було 18 урядів, і лише один із них очолювала жінка;
- у лютому 2017 року лише одна жінка була членом Конституційного Суду України із загальної кількості 18 суддів;
- із лютого 2017 року керівники вищих судів в Україні є виключно чоловіками. Лише одна жінка займає посаду заступника голови Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ.

За індексом людського розвитку з урахуванням гендерного чинника (ІЛРГФ) ПРООН Україна посідає 83 місце з 187 держав у 2015 році та 84 із 188 у 2016 році⁴⁵.

3. ГЕНДЕРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ

Огляд кількості випадків звернень жінок до національних судів порівняно з чоловіками

В Україні в судах не ведуть статистики щодо статі заявника, але Державний реєстр усіх судових рішень є відкритим для громадськості стосовно цивільних, адміністративних, господарських та кримінальних справ. Аналіз матеріалів цього реєстру допомагає встановити частку заяв, які подають жінки до національних судів, порівняно з чоловіками, у тому числі в контексті певних видів справ:

- у справах про незаконне звільнення та поновлення на роботі, 55 % скарг подали чоловіки і 45 % — жінки; скарги чоловіки подають удвічі частіше, ніж жінки;
- у справах, пов'язаних з аліментами, 100 % скарг подають жінки;
- у справах, що стосуються розподілу майна після розірвання шлюбу, 90% — це скарги, які подають жінки. Головна причина цього полягає в тому, що зазвичай офіційним власником майна є чоловік. У таких випадках жінка має довести в суді, що майно було спільно придбано в шлюбі і що вона також має права власності.

Крім того, як повідомляє Всеукраїнська асоціація жінок-суддів, у середньому за один тиждень у 2015 році 36 жінок та 57 чоловіків подали позови до трьох місцевих судів.

На додаток, Міністерство соціальної політики України, керуючись восьмою періодичною доповіддю України про виконання зобов'язань за КЛДЖ, зазначило, що неможливо надати статистичної інформації про кількість судових рішень у кримінальних, цивільних справах та справах про адміністративні правопорушення, які пов'язані з гендерною проблематикою, або про кількість судових рішень, що підтверджують факти дискримінації щодо жінок (пункт 46). Доповідь також містить інформацію про дві судові справи стосовно дискримінації щодо жінок, які розглянуто в Україні та подано до суду Міжнародним правозахисним

43. Див. недавнє видання за адресою: <https://drive.google.com/file/d/0B7N541d2jwrgc1N0QIM5RHc5NUE/view>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

44. Громадянська мережа «ОПОРА», 2015, доступ за покликанням: <http://oporacv.org/v-ukrajinskому-parlamenti-zhinky-pratsovytishi-od-cholovikiv-anal-iz-skladu-fraktsij-komitativ-aktyvnostej>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

45. ПРООН, Індекс людського розвитку, доступ за адресою: <http://hdr.undp.org/en/composite/GDI>. Доступ станом на 28 лютого 2017 року.

центром «Ла Страда — Україна». Першу справу порушено проти колишнього прем'єр-міністра Миколи Азарова за його дискримінаційні зауваження про те, що жінкам немає місця в уряді. Другу справу порушено проти Міністерства внутрішніх справ за дискримінацію стосовно жінок, яким заборонено заходити до Міністерства внутрішніх справ. В обох випадках суд не виявив гендерної дискримінації. Зрештою у звіті підкреслено необхідність подання пропозицій щодо звірки даних суду для можливості здійснення гендерного аналізу.

Також важливо зауважити, що в Україні понад 7 тис. професійних суддів, із яких 49,7 % — жінки, а в апеляційних судах — 58,6 %. Однак з-поміж голів судів немає жінок.

Складання схеми поточної підготовки суддів та юристів із гендерних питань

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Національна школа суддів України є державною установою зі спеціальним статусом, що передбачає організацію спеціальних тренінгів для кандидатів на посаду судді; тренінги для суддів, яких призначають уперше або обирають довічно; дослідження з покращення правосуддя та вивчення міжнародного досвіду з питань адміністрування судів тощо⁴⁶.

Міністерство соціальної політики України у своїй доповіді про впровадження КЛДЖ зазначає, що в Україні реалізовано українсько-канадський проект судової співпраці (який фінансує Канадська агенція міжнародного розвитку). У 2010 році проведено 16 навчальних семінарів із гендерної рівності та круглий стіл, присвячений гендерно-зумовленому насильству в сім'ї, і 497 осіб (210 суддів та 287 працівників судів) взяли участь у цьому проекті. Поняття дискримінації як правової категорії; під час тренінгів проаналізовано *de jure* і *de facto* дискримінацію, а також ініціативи рівноправ'я (тимчасові спеціальні заходи).

У 2010 році українсько-канадський проект судової співпраці розробив, опублікував та розповсюдив поміж членами судової системи України: навчальний посібник для суддів «Принципи рівності жінок»; посібник для вчителів-тренерів «Основи гендерної рівності»; «Створення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід та закони закордонних країн про гендерну рівність»; брошуру «Сексуальні домагання на робочому місці»; «Судовий захист від домашнього насильства: інформаційний матеріал для суддів»; та «Правовий захист від домашнього насильства. Інформаційний матеріал для громадськості».

Тренінги для працівників правоохоронних органів із питань захисту прав жінок також відбулися в Україні. Міністерство соціальної політики України повідомляє, що у 2010 році в рамках проекту ПРООН та ЄС «Забезпечення рівних прав та можливостей жінок в Україні» проведено сім семінарів «Взаємодія державних органів влади та місцевих органів самоврядування з питань запобігання домашньому насильству». Семінари для районних працівників поліції проходили у всіх регіонах України у 2010–2011 роках із метою забезпечення оперативного розгляду звернень у разі домашнього насильства та недопущення відмов від реєстрації цих заяв.

У 2009–2011 роках за підтримки ОБСЄ в Україні в трьох університетах відкрито інтерактивні навчальні курси для опанування практичних навичок боротьби з домашнім насильством. У період з 2011 до 2013 роки Національна школа суддів організувала та провела шість семінарів і тренінгів на тему «Судовий захист прав жертв домашнього насильства в Україні», «Запобігання та протидія домашньому насильству», «Судові справи щодо насильства над дітьми» та «Судові процеси у справах про випадки домашнього насильства». Програму підготовки фахівців Міністерства внутрішніх справ України з питань запобігання насильству щодо жінок підготовлено Українською фундацією громадського здоров'я спільно з Міністерством соціальної політики та Міністерством внутрішніх справ за підтримки ООН Жінки. Із 2013 до 2014 року підготовлено 150 районних працівників поліції.

Крім того, Харківська обласна фундація «Громадська альтернатива» започаткувала проект щодо моніторингу судових рішень стосовно гендерної дискримінації з акцентом на застосуванні відповідного українського законодавства та міжнародних законів. Основною метою такого проекту, який фінансує Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), було посилення судової системи України шляхом забезпечення ефективного захисту жінок від гендерної дискримінації.

Проте в рамках офіційної програми підготовки суддів в Україні відсутні уніфіковані та систематизовані навчальні програми щодо доступу жінок до правосуддя.

46. Див. також: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/cooperation/Eastern_partnership/default_en.asp, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

На початковому та подальшому етапах навчання започатковано схематизацію навчальних програм базової освіти та підвищення кваліфікації фахівців у галузі права і працівників поліції для оцінки рівня проблемності прав жінок та гендерної рівності.

В Україні функціонують 134 вищих навчальних заклади, у яких студенти можуть отримати юридичну освіту. Проаналізовано навчальні плани вищих навчальних закладів України, як-от:

- юридичних факультетів Київського національного університету ім. Т. Шевченка;
- Харківського національного університету ім. В. Каразіна;
- Львівського національного університету ім. І. Івана Франка;
- Національного університету «Львівська політехніка»;
- Одеського національного університету ім. І. Мечникова;
- Сумського державного університету;
- Національного університету «Києво-Могилянська академія»;
- Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого;
- Національного університету «Одеська юридична академія».

Проте жоден із провідних юридичних вишів України не має обов'язкового навчального курсу з вивчення прав жінок, гендерної рівності та недискримінації за ознакою статі. Лекції та заняття за вказаними темами проводять лише на факультативній основі, через зустрічі зі студентами, неофіційні семінари, круглі столи, майстер-класи тощо. Вони не є частиною основних навчальних програм.

4. ЗАХОДИ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ, ДОБРІ ПРАКТИКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Поточні засоби юридичного захисту, що полегшують доступ жінок до правосуддя

Антидискримінаційне законодавство

Україна має такі антидискримінаційні закони:

- Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».
- Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні».
- Закон України «Про зайнятість населення» (він забороняє рекламу вакансії винятково для жінок або винятково для чоловіків, із деякими винятками, передбаченими Кодексом законів про працю).
- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Національні програми

Як зазначено вище, Україна схвалила Державну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період 2013–2016 роки, затверджену Кабінетом Міністрів України 26 вересня 2013 року. Керівником програми є міністр соціальної політики.

Спеціалізовані органи влади з питань рівноправ'я

В Україні Міністерство соціальної політики є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та запобігання домашньому насильству.

В Україні у структурі Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини також функціонує Управління з питань недискримінації та гендерної рівності.

При Секретаріаті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини створено Експертну раду з питань недискримінації та гендерної рівності.

Робочу групу з питань політики гендерної рівності та протидії дискримінації у сфері освіти сформовано в Міністерстві освіти і науки в липні 2015 року.

Здійснення спеціальних заходів

У Законі України «Про політичні партії в Україні» (2013) передбачено, що кількісний склад жінок має становити не менше ніж 30 % виборчих списків політичних партій. 14 липня 2015 року Верховна Рада України прийняла нову редакцію Закону України «Про місцеві вибори». Відповідно до статті 36 Закону України «Про місцеві вибори», кожна політична партія повинна забезпечувати мінімум 30 % кандидатів кожної статі у своїх виборчих списках. Цього положення переважно не дотримуються, а для політичної партії не передбачено наслідків такого ігнорування.

Гендерно-зумовлений правовий аналіз

На папері українське законодавство потребує гендерно-зумовленого правового аналізу законодавчих актів та проектів нормативно-правових актів щодо їхньої відповідності принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Такою є вимога Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» також вимагає антидискримінаційного аналізу проектів нормативно-правових актів.

Національні добрі практики для сприяння рівноправному доступу жінок до правосуддя

Нижче наведено добрі практики щодо забезпечення рівноправного доступу жінок до правосуддя в Україні, які ініційовано здебільшого організаціями громадянського суспільства, а також державними органами влади:

- Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда — Україна» запровадив національні телефонні «гарячі лінії» для розгляду проблем домашнього насильства, торгівлі людьми та дискримінації за ознакою статі.
- У лютому 2014 року Жіночий Консорціум України заснував Віртуальну службу правової допомоги. Її створено для захисту прав жінок у сфері зайнятості та підприємництва; сімейних стосунків; обміну інформацією з посадовими особами, а також задля боротьби з дискримінацією за ознакою статі⁴⁷.
- Триває тісна взаємодія державних органів (Міністерство соціальної політики, Міністерство закордонних справ, Міністерство внутрішніх справ, Уповноважений ВРУ з прав людини, Верховний Суд України), НУО та міжнародних організацій (у тому числі Ради Європи) у підготовці до ратифікації Стамбульської конвенції.
- У Верховній Раді України створено міжфракційне парламентське об'єднання «Рівні можливості». Його метою є розробка законодавчих ініціатив, спрямованих на забезпечення гендерного балансу та поваги до рівних прав жінок та чоловіків.

Запропоновані заходи щодо подолання перешкод на шляху до рівного доступу до правосуддя для жінок

Рекомендації щодо подолання перешкод на шляху до рівного доступу до правосуддя жінок полягають у:

⁴⁷. Жіночий консорціум України, доступ за адресою: <http://legal.wcu-network.org.ua>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

- регулярному проведенні інформаційних кампаній із метою підвищення обізнаності жінок із їхніми права, процедурами та механізмами захисту, а також для боротьби з поточними стереотипами в суспільстві та задля їхньої зміни;
- розробленні та впровадженні комплексної системи підготовки з питань гендерної рівності, недискримінації та прав жінок для суддів, прокурорів, працівників правоохоронних органів, юристів та інших фахівців у галузі права, яку будуть впроваджувати в межах національних навчальних закладів;
- долученні питань щодо прав жінок та гендерної рівності до навчальних програм базової освіти та підвищення кваліфікації для фахівців у галузі права і працівників правоохоронних органів.

Запропоновані заходи для вирішення потреб у дослідженнях та інформації, що стосуються сфери рівного доступу жінок до правосуддя

Рекомендації для вирішення потреб у дослідженнях та інформації полягають у:

- подальшому дослідженні рівня обізнаності суддів із міжнародними стандартами в галузі дискримінації за ознакою статі та насильства щодо жінок, а також того, як це пов'язано із забезпеченням доступу жінок до правосуддя. Зокрема далі варто проаналізувати розуміння з боку суддів механізму реалізації цих стандартів на національному рівні, а також використання їх у рішеннях, у тому числі за допомогою таких показників як:
  - покликання на поточні міжнародні та регіональні документи у сфері захисту від гендерної дискримінації і насильства щодо жінок, зокрема на Європейську конвенцію з прав людини та Стамбульську конвенцію, а також на суть таких покликань;
  - покликання на внутрішнє законодавство для забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, у тому числі на Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» та Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», а також на суть таких покликань;
  - застосування гендерно-нейтрального законодавства в суді, що призводить до *de facto* дискримінації та застосування гендерно-дискримінаційного законодавства;
  - виявлення видів випадків, які найвразливіші до проявів гендерної дискримінації, та на ступінь представлення цих справ під час здійснення правосуддя в загальних судах, а також в адміністративних та господарських судових процесах;
  - регулярність та рівень вирішення справ судами різних інстанцій;
  - наявність справ, у яких були підстави для звернення до Верховного Суду України або Конституційного Суду України задля вирішення питань невідповідності певних законів Конституції України через їхній дискримінаційний характер;
- зборі статистичної інформації щодо:
  - кількості судових справ, які порушили жінки порівняно з кількістю судових справ, які порушили чоловіки;
  - середньої тривалості спорів щодо дискримінації за ознакою статі;
  - відсотку апеляційних та касаційних скарг на рішення, які ухвалено в справах про гендерну дискримінацію;
  - кількості судових рішень, які містили покликання на відповідні міжнародні та національні закони щодо гендерної дискримінації та насильства щодо жінок;
  - даних із розбивкою за статтю, у тому числі про кількість судових рішень про випадки домашнього насильства, їхній розподіл за типом домашнього насильства, а також результатів справ;
  - кількості справ, де жінку вважали жертвою дискримінації, порівняно з кількістю справ, коли жінка скаржилася на порушення її прав та законних інтересів, не усвідомлюючи, що порушення було результатом гендерної дискримінації;

- оцінці налаштованості суддів застосовувати міжнародні стандарти у сфері захисту від дискримінації за ознакою статі, у тому числі випадках, коли заявник не пов'язує порушення своїх прав та законних інтересів із дискримінацією за ознакою статі. Зокрема належить розробити критерії і методи аналізу судових рішень та створити форму аналізу судових рішень для виявлення тих випадків, коли порушення прав та законних інтересів є результатом дискримінації за ознакою статі, прямої чи непрямої;
- розробці методів для того, аби судді визначали справи, коли порушення прав та законних інтересів випливає з:
  - дискримінаційного законодавства;
  - гендерно-нейтрального законодавства, яке на практиці має дискримінаційні наслідки;
  - судових гендерних стереотипів.
- підготовці огляду добрих практик у сфері судового захисту від гендерної дискримінації шляхом аналізу практики вирішення справ у сфері гендерної дискримінації судами інших держав-членів Ради Європи, а також ЄС та Європейського суду; підготовці вибірки випадків, які наглядно показують можливість суддів ідентифікувати випадки гендерної дискримінації, у тому числі покликання на міжнародні та регіональні стандарти захисту в цій сфері.

Відображення відповідних дійових осіб у сфері доступу жінок до правосуддя (офіційні установи, організації громадянського суспільства та наукова спільнота)

В Україні до ініціатив щодо покращення доступу жінок до правосуддя варто залучати низку дійових осіб з університетів, вітчизняних навчальних закладів, наукових установ та організацій громадянського суспільства. Нижче наведено невичерпний список таких дійових осіб:

- державні органи та державні установи: Національна школа суддів; Національна академія прокуратури, Міністерство юстиції; Міністерство внутрішніх справ, Міністерство соціальної політики; відповідні комітети Верховної Ради України, у тому числі Комітет із питань правової політики та правосуддя, Комітет із прав людини, національних меншин та міжнародних відносин; Уповноважений ВРУ з прав людини; Державна судова адміністрація України; Вища кваліфікаційна комісія; Рада суддів України тощо;
- організації громадянського суспільства: Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда — Україна»; Жіночий консорціум України; Всеукраїнська асоціація жінок-суддів, Харківська обласна фундація «Громадська альтернатива» та інші національні, регіональні й місцеві організації.

БІБЛІОГРАФІЯ

Христова Г. (2015). «Питання заборони та протидії дискримінації: методичні рекомендації для юристів», доступ за покликанням: <http://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/assistance-to-ukrainian-lawyers-how-to-protect-oneself-against-discrimination-using-legal-methods>, доступ станом на 14 грудня 2016 року.

Міністерство соціальної політики України/ФН ООН (2014), «Восьма періодична доповідь України про виконання зобов'язань за КЛДЖ в Україні», м. Київ, доступ за адресою: http://www.un.org.ua/images/CEDAW_report_eng.pdf, доступ станом на 14 грудня 2016 року.

Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (2017), «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом в Україні у період з 14 березня 2014 року до 31 січня 2017 року», доступ за адресою: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportCRSV_EN.pdf, доступ станом на 28 лютого 2017 року.

Парламентська асамблея Ради Європи (2015), Explanatory report to the Resolution 2054 (2015) on equality and non-discrimination in the access to justice (Пояснювальний звіт до Резолюції 2054 (2015) про рівність та

недискримінацію в доступі до правосуддя), ухвалено 24 квітня 2015 року, доступний за адресою: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-en.asp?FileID=21619&lang=en>, доступ 28 лютого 2017 року.

Солодко А., Доронюк Т. (2015), «Вироблення політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні», за підтримки Міжнародного фонду «Відродження», доступ за адресою: <http://www.irf.ua/content/files/dp-2015-7.pdf>, доступ станом на 14 грудня 2016 року.

Тручеро Куевас Ж. та Христова Г. (2015), Assessment report on compliance of selected Ukrainian laws with the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) (Аналітичний звіт щодо відповідності окремих законів України Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція), Рада Європи, Страсбург, доступ за адресою: rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168044e7bf, accessed 14 December 2016., доступ станом на 14 грудня 2016 року.

ПРООН (2015), «Індекс гендерної нерівності», Доповідь про людський розвиток, доступ за адресою: hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf, доступ станом на 14 грудня 2016 року.

Уварова О. (2015). Рівність за ознакою статі в економічній сфері: Зобов'язання України перед ЄС: Ключові Директиви ЄС щодо забезпечення гендерного балансу на ринку праці та в професійній діяльності, їхній розвиток у практиці Суду Справедливості), Харків, видавництво «НТМТ».

Волосевич І. та ін. (2015). «Сільські жінки: комплексне дослідження становища жінок, які проживають у сільській місцевості», за підтримки ПРООН та Управління Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Україна, скорочену версію англійською мовою можна знайти на сайті: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/presscenter/articles/2015/05/04/new-study-on-rural-women-rights-reveals-gaps-and-challenges.html>

Жіночий консорціум України (2014), Віртуальна служба правової допомоги, запитання та відповіді, доступ за покликанням: <http://legal.wcu-network.org.ua/question/15>, доступ станом на 28 лютого 2017 року.

World Justice Project (2015), «Індекс верховенства права», доступ за покликанням: worldjusticeproject.org/sites/default/files/roli_2015_o.pdf, доступ станом на 14 грудня 2016 року.

Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка (2015), «Оцінка потреб внутрішньо переміщених жінок та людей похилого віку в Україні».

Заєць С. та Мартиновський Р. (2015). Практичний посібник з аргументації у справах щодо дискримінації, Рада Європи, Страсбург, доступний українською мовою за покликанням: <http://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/assistance-to-ukrainian-lawyers-how-to-protect-oneself-against-discrimination-using-legal-methods>, доступ станом на 28 листопада 2016 року.

Анкета для суддів

1. Чи знаєте Ви про зміст цих міжнародних документів:

- a. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права
- b. Європейська конвенція з прав людини
- c. Європейська соціальна хартія
- d. Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок
- e. Конвенція ООН про права дитини
- f. Конвенція про права осіб з інвалідністю
- g. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації
- h. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми
- i. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція)

2. Чи застосовуєте Ви міжнародні договори у своїй практиці?

- a. Якщо так;

Які міжнародні договори Ви застосовуєте? .....

Як часто Ви застосовуєте міжнародні договори? .....

У яких випадках Ви застосовуєте міжнародні договори? .....

- b. Якщо ні, то чому ні?

i. Адекватність національного законодавства для вирішення спорів;

ii. Вимоги міжнародних договорів теж абстрактні;

iii. Відсутність відповідної інформації про зміст відповідних міжнародних договорів;

iv. Інші причини (які ці причини?)

3. Однією з основних вимог принципу верховенства права є доступ до правосуддя. В Україні правосуддя є однаково доступним для всіх незалежно від:

• фінансового становища особи	a) Так	б) Ні
• соціального статусу	a) Так	б) Ні
• місця проживання (для мешканців міст та сіл)	a) Так	б) Ні
• статі (жіноча і чоловіча)	a) Так	б) Ні
• віку (у тому числі для людей похилого віку)	a) Так	б) Ні
• фізичного стану особи (інвалідність)	a) Так	б) Ні
• національності або етнічного походження	a) Так	б) Ні
• релігії	a) Так	б) Ні
• сексуальної орієнтації	a) Так	б) Ні

4. Чи знаєте Ви зміст цих законів України?

- а. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»?
- б. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»?
- с. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»?

5. Чи застосовуєте ці закони?

- а. Так

У яких випадках і які закони Ви застосовуєте?

- б. Ні.

Типові випадки

Виберіть рішення, які, на Вашу думку, є правильними.

1. Позивачка А. звернулася до суду з проханням визнати незаконність її звільнення, поновити її на роботі та виплатити середню заробітну платню за період її вимушеної відсутності на робочому місці. Роботодавець не запропонував їй вакантної посади в компанії, оскільки така посада передбачає роботу в нічний час. Роботодавець покликався на те, що стаття 175 Кодексу законів про працю забороняє залучення жінок до робіт у нічний час.

Як суд має вирішувати цю справу?

Суддям запропонували поміркувати щодо шляхів вирішення цієї справи:

1.1. Позовну вимогу належить задовольнити; питання заборони нічної роботи для жінок є дискримінаційним; це обмежує право жінок на рівний доступ до роботи. Якщо внаслідок звільнення посаду зайняв чоловік, йому мають запропонувати іншу вакантну посаду, яка вимагає роботи в нічний час. Сам факт того, що роботодавець розриває трудовий договір із жінкою, є перешкодою для збереження її робочого місця на тому самому підприємстві.

1.2. Провадження варто призупинити; суд звертається до Верховного Суду України із проханням звернутися до Конституційного Суду України щодо питання конституційності статті 175 КЗпП.

1.3. Позовну заяву варто відхилити; законодавець встановлює чітку заборону на роботу жінок у нічний час. Ця заборона узгоджується із статтею 24 Конституції України, яка передбачає можливість застосування спеціальних заходів для захисту безпеки та здоров'я жінок.

3-поміж опитаних суддів 90% обрали відповідь 1.3.

2. Інспекція з питань дотримання умов праці склала адміністративний протокол на підставі статті 41 Кодексу про адміністративні правопорушення у зв'язку із встановленням факту службового відрядження жінки, у якої є дитина, віком до трьох років. Протокол скеровано до суду для розгляду питання про притягнення директора компанії до адміністративної відповідальності у вигляді штрафу від 30 до 100 неоподатковуваних мінімумів (від 510 до 1700 грн). Директор пояснив, що відрядження є важливою складовою роботи цієї працівниці; інакше її варто перевести на іншу посаду. До того ж у даному випадку працівниця погодилася на регулярні відрядження. Вона також зазначила, що батько дитини мав змогу піклуватися про дитину під час її відсутності.

Як суд має вирішувати цю справу?

2.1. Директор має нести відповідальність, оскільки в цьому випадку є чітке порушення статті 176 КЗпП, яка забороняє відрядження для жінок із дітьми, віком до трьох років, за винятком випадків, коли сама жінка погоджується на відрядження, а стаття 41 Кодексу про адміністративні правопорушення встановлює відповідальність за порушення трудового законодавства.

2.2. Суд повинен визнати факт скоєння адміністративного правопорушення, але, з огляду на вимогу працівниці, директора компанії варто звільнити від відповідальності через незначущість порушення з усім попередженням.

2.3. Суд має відмовити в застосуванні статті 176 КЗпП, оскільки вона суперечить принципу рівності та міжнародним зобов'язанням України, зокрема статті 11 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, оскільки жінка, яка має дитину до трьох років, на відміну від чоловіка, який є батьком дитини того самого віку, не може претендувати на посаду у зв'язку із необхідністю здійснення постійних відряджень.

3-поміж опитаних суддів 85% обрали відповідь 2.1.

3. Позивачка Б. подала до суду скаргу про визнання відмови прийняти її на роботу незаконною. Вона розповіла суду, що оголошення про наявність вакансії бульдозериста розмістила компанія, яка відмовила їй у цій роботі, оскільки така вакансія включена до переліку важких робіт і робіт зі шкідливими та небезпечними умовами, відтак забороняє найм жінок. Як суд має вирішувати цю справу?

3.1. Відмову прийняти жінку на посаду бульдозериста варто визнати незаконною. Вона порушує право жінок на працю та на рівність із чоловіками. За схожої ситуації чоловік у разі звернення отримав би цю роботу. Переліку заборонених робіт для жінок не застосовують, оскільки він суперечить вищим нормативно-правовим актами (міжнародними договорами, ратифікованими Україною, та Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»).

3.2. Відмова прийняти жінку на посаду бульдозериста є законною. Цю роботу включено до переліку заборонених для жінок робіт. Відповідний перелік схвалено відповідно до статті 174 КЗпП, визнано конституційним, а тому він є чинним.

3-поміж опитаних суддів 90 % обрали 3.2.

Окрім цього, суддям запропонували переглянути декілька справ із практики Суду Європейського Союзу.

1. Відповідно до чинного законодавства держави Х., право на пенсію гарантують особам, які мають 15-річний досвід роботи, але ці 15 років рахують за умови повної зайнятості. Жінка, яка звернулася до суду, працювала прибиральницею 18 років на посаді, яка передбачала роботу на неповний робочий день, тобто її робочий день становив чотири години на добу. Причиною такого графіку роботи було те, що жінка була матір'ю трьох дітей, за якими вона доглядала. Як суд має вирішувати цю справу?

1.1. Суд дійшов висновку, що така норма призводить до непрямої дискримінації. Доказом на те є статистичні показники: незважаючи на те, що законодавство не встановлює жодних особливостей у призначенні пенсій для жінок та чоловіків, насправді жінки є жертвами такої процедури, оскільки набагато більше жінок, ніж чоловіків, працюють неповний робочий день. Така ситуація склалася тому, що традиційно жінки виконують всю домашню роботу та виховують дітей. Відтак ідеться про порушення права заявниці на пенсію.

1.2. Питання пенсійної системи лежить у компетенції законодавчого органу. Ця система враховує економічні можливості країни. У цьому випадку закон, який вимагає повного трудового стажу, відповідає вимогам розумності, пропорційності та передбачуваності (людина знала про вимоги пенсійного законодавства, а також те, що в разі зайнятості лише на неповний робочий день, він/вона не буде отримувати тієї самої пенсії, яку отримують ті, хто працює повний робочий день). Отже, тут немає порушення права на пенсію.

3-поміж опитаних суддів 90 % обрали 1.2.

2. Закон забороняє звільнення вагітних жінок та чоловіків, які перебувають у декретній відпустці. Аргументовано встановлено, що в цьому випадку роботодавець почав готувати процес звільнення жінки після того, як вона поінформувала його про свою вагітність (роботодавець розмістив вакансію з перспективою кар'єрного росту і вказав час, коли така вакансія буде доступна; цей час збігся з часом майбутнього звільнення зазначеної жінки). Роботодавець повідомив про її звільнення після спливання терміну декретної відпустки. Тож формально він виконав вимоги закону. Чи є порушення заборони?

2.1. Так, є порушення. Основна мета заборони полягає в захисті вагітної жінки або жінки, яка нещодавно народила дитину. Жінка перебуватиме в стресовій ситуації, якщо вона дізнається про загрозу звільнення або якщо вона дізнається про наміри роботодавця звільнити її. Крім того, роботодавець, який планує звільнити жінку одразу ж після її повернення з декретної відпустки, не може надати іншої причини звільнення, ніж ту, що працівниця має маленьку дитину.

2.2. Ні, немає порушення. Законодавець чітко висловив свою позицію, встановивши заборону на звільнення під час вагітності працівника та на період її декретної відпустки. Роботодавець може розірвати трудовий договір зі нею.

3-поміж опитаних суддів 90 % обрали 2.2.

3. У законі держави Г. передбачено, що досягнення пенсійного віку може бути підставою для звільнення особи. У державі Г. є різний вік виходу на пенсію для жінок і чоловіків, зокрема 60 років — для жінок і 65 — для

чоловіків. Громадянка С. цієї держави подала позов про незаконність її звільнення після того, як вона досягла 60 років; чоловіки не підлягають звільненню, коли їм виповнюється 60 років. Як варто вирішити цю справу?

3.1. Звільнення є законним. Законодавець, керуючись бажанням створити нові робочі місця для молоді, зазначає про те, що досягнення пенсійного віку є незалежним підґрунтям для звільнення. Ця основа є однаковою для жінок і чоловіків.

3.2. Звільнення жінок на тій підставі, що вони досягли пенсійного віку, який відповідно до національного законодавства для жінок і чоловіків відрізняється, є дискримінацією за ознакою статі.

3-поміж опитаних суддів 90 % обрали 3.1.

Рада Європи є провідною правозахисною організацією континенту. До її складу входять 47 держав-членів, із них 28 є членами Європейського Союзу. Усі країни-члени Ради Європи підписали Європейську конвенцію з прав людини, договір, спрямований на захист прав людини, зростання рівня демократії та верховенства права. Європейський суд з прав людини контролює виконання Конвенції в державах-членах.

www.coe.int

Європейський Союз – це унікальне економічне і політичне партнерство між 28 демократичними європейськими державами. Його цілі передбачають мир, процвітання і свободу для 500 млн людей у більш справедливому, безпечнішому світі. Для реалізації своїх цілей країни ЄС призначили органи для управління ЄС і ухвалення його законодавства. Головними з них є Європарламент (представник народу Європи), Рада Європейського Союзу (представник національних урядів) та Європейська комісія (представник загального інтересу ЄС).

<http://europa.eu>

Partnership for Good Governance
Партнерство заради належного врядування

